

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра української мови

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь – магістр
на тему: **Концепт ВІЙНА в поетичній творчості Сергія Жадана**

Виконала: студентка 2-го року навчання,
Спеціальності: 035.1 Філологія
Спеціалізація: 035.01 Філологія
(українська мова та література)
Освітньо-наукова програма: Філологія.
Теорія історії мови та компаративістика
Рудік Серафіма Анатоліївна

Керівник: Лаврінець О. Я.
кандидат філологічних наук, доцент

Рецензент: _____

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою: «_____»

Секретар ЕК _____
«___» _____ 2024 р.

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1.1. Мовна та концептуальна картини світу	6
1.2. Концепт у парадигмі сучасних лінгвістичних понять	11
1.3. Структурні особливості концепту	20
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. Методологічні стратегії вивчення концепту ВІЙНА в поетичній творчості С. Жадана	30
2. 1. Загальна характеристика концепту ВІЙНА	30
2.2. Структурна характеристика концепту ВІЙНА в поезії С. Жадана	36
Висновки до розділу 2	43
Розділ 3. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ВІЙНА В ЛІРИЦІ С. ЖАДАНА	45
3.1. Моделювання ядерної та периферійної зон концепту ВІЙНА	45
3.2. Репрезентація концепту ВІЙНА в ліриці С. Жадана через концептополе СМЕРТЬ	49
3.3. Репрезентація концепту ВІЙНА в ліриці С. Жадана через концептополе ЖИТТЯ	56
Висновки до розділу 3	61
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Мова як феномен репродукції мислення людини сприяє реалізації інформації про зовнішній світ за допомогою концептуалізації. Термін концепт набув поширення в зарубіжному та українському мовознавстві на позначення одиниці пам'яті, що містить у собі знання та сукупність інформації про певний об'єкт. Багато українських дослідників поповнили наукову базу дослідженнями у сфері лінгвістичної концептології. Наприклад, вивчення концептів актуалізовано у працях В. Жайворонка, О. Селіванової, А. Загнітка, І. Голубовської, Н. Данилюк, М. Полюжина.

Як складний когнітивний елемент, концепт є об'єктом аналізу в різних аспектах, таких як: структура концепту, його класифікація і типологія, взаємозв'язок із полісемічними мовними одиницями, а також необхідність або відсутність вербалізації. Незважаючи на різновекторність досліджень, лінгвісти одностайні в тому, що концепти становлять основні елементи культури в ментальному світі людини. Деякі концепти можуть бути загальними для різних культур, зокрема таким є концепт ВІЙНА.

Особливу увагу українські та зарубіжні мовознавці, зокрема Дж. Лакофф, Г. Яворська, Л. Венедиктова, Н. Бондар, Н. Бойко, М. Полюжин, К. Близнюк, зосередили на вивченні семантичних полів концепту ВІЙНА. У наукових розвідках зроблено детальний розбір та аналіз зазначеного концепту, структуровано та систематизовано мовні одиниці, які репрезентують окремий концепт.

У контексті української лінгвокультури семантичне поле концепту ВІЙНА широко репрезентоване й охоплює такі семи: *воєнний конфлікт, боротьба, стан ворожнечі, сутичка, озброєння*. «Словник української мови» у 20 томах пропонує дві дефініції лексеми війна: «1. Організована збройна боротьба між державами, народами або ж збройними угрупованнями

всередині країни; 2. Стан ворожнечі між ким-небудь; суперечка, сварка з кимось; боротьба» [41]. У «Словнику синонімів» подано такий синонімічний ряд до слова війна: *брань, кровопролиття, м'ясорубка, сварка, конфлікт, суперечка, сутичка, боротьба, змагання, суперництво, ворожнеча, агресія, битва* [33, с. 55].

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що з початку воєнних дій на Сході України нові лексеми безперервно поповнюють концепт ВІЙНА, розширюючи межі його смислового потенціалу і водночас зумовлюючи неоднозначність у тлумаченні та семантичні зміни реалізації концепту.

Мета дослідження – визначити та проаналізувати засоби вербалізації концепту ВІЙНА в поетичних творах Сергія Жадана.

Зазначена мета передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) окреслити відмінності між мовною та концептуальною картинами світу;
- 2) схарактеризувати концепт у парадигмі наукових понять;
- 3) виокремити особливості типології концептів;
- 4) визначити елементи номінативного поля ВІЙНА в поетичній творчості С. Жадана;
- 5) з'ясувати засоби вираження концепту ВІЙНА в концептолах СМЕРТЬ та ЖИТТЯ.

Об'єкт дослідження – концепт ВІЙНА в поетичній творчості С. Жадана.

Предметом дослідження є мовні засоби вербалізації концепту ВІЙНА.

Матеріалом дослідження стали поетичні збірки С. Жадана «Список кораблів» (2020), «Антени» (2008), «Тампільєри» (2016), «Життя Марії» (2015), у яких наскрізно проходить тема війни в усіх проявах цього явища, чітко ідентифікуючи ворога та жертву.

Для досягнення зазначеної мети, застосовано такі загальнонаукові та власне-лінгвістичні **методи дослідження**: описовий метод (для аналізу та

опису концепту ВІЙНА), когнітивний (для концептуального аналізу поетичних збірок С. Жадана), семантичний метод (з'ясування семантичних значень метафор, окремих лексем, художніх засобів), метод узагальнення (виявлення загальних тенденцій, закономірностей та емоційних станів у зображенні війни у поетиці творів Жадана), метод суцільної вибірки (аналіз чотирьох поетичних збірок С. Жадана з темою війни), структурний аналіз (висвітлення структурних особливостей текстів та художні засоби для вираження війни), систематизація (для з'ясування типології концепту та класифікація вербалізаторів концепту ВІЙНА за ознаками), статистичний метод (визначення ядерного та периферійного шарів шляхом кількісного визначення частотності вживань лексем автором).

Наукова новизна дослідження полягає в застосуванні лінгво-когнітивних підходів, що дає можливість представити та схарактеризувати засоби вербалізації концепту ВІЙНА як мовної категорії. Практична цінність роботи полягає в можливості використання її матеріалів для написання наукових тез, курсових робіт, у підготовці до семінарів із когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, когнітивної семантики.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, який містить 52 позиції і додатків. Загальний обсяг роботи становить 73 сторінки, із них 64 сторінки основного тексту.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОНЦЕПТ»

1.1. Мовна та концептуальна картини світу

Мова як усеосяжна система є засобом зберігання, накопичення, інтерпретації та передачі інформації. Вона тісно пов'язана зі здатністю людини пізнавати світ та його дійсність, залишаючи отримані знання не лише у свідомості, але й у мові. Саме тому сучасна лінгвістика зосереджує особливу увагу на вивченні мови крізь призму взаємодії людини з навколишнім середовищем.

Дослідження про світ та свідомість людини зумовили суттєве розширення лінгвістичних розвідок. На сучасному етапі розвитку мовознавства науковці вивчають мову безпосередньо через когнітивний підхід. Відповідно до цього аспекту, вивчення мови відбувається в системі «людина – світ – мова», оскільки людина є носієм знань про світ та середовище існування, займає ключове місце у формуванні мовних одиниць. Одним із видатних лінгвістів, що приділяли значну увагу питанням взаємодії мислення особистості, світогляду та мови, був О. Потебня, який зазначав: «...якщо з погляду протиставлення та розуміння мова є посередником між людьми та сприяє досягненню істини в чисто суб'єктивному колі, то з другого боку, вона служить середньою ланкою між світом речей, що пізнаються, та особою, яка пізнає, і в цьому розумінні поєднує в собі об'єктивність та суб'єктивність» [36, с. 28]. Тож мова як система виконує з'єднувальну функцію між світом речей та людиною, яка пізнає світ, і безпосередньо пов'язана з картиною світу.

Питанню про зв'язок між мовою, мисленням та світоглядом присвячено низку праць у міжнародному лінгвістичному континуумі. Провідні лінгвісти Г. Гумбольдт, Дж. Лакофф, А. Вежбицька, Е. Сепір, Б. Лі Ворф, чії праці

зосереджені на антропологічних дослідженнях мови, здійснили значний внесок у розуміння того, як мова формує сприйняття людиною навколишнього світу. Взаємовплив мови на індивіда, що обумовлений історичним та географічним аспектами, влучно описав Г. Гумбольдт: «Позначення окремих внутрішніх і зовнішніх предметів справляє більш глибокий вплив на чуттєве сприймання, фантазію, почуття і через взаємодію цих явищ – на характер взагалі, оскільки в цьому випадку справді сполучаються природа і людина, справді матеріальна речовина з духом, що її формує. У цій царині особливо чітко проступає національна своєрідність. Це пояснюється тим, що людина, пізнаючи природу, наближається до неї і доволіно виробляє своє внутрішнє сприйняття відповідно до того, у які відношення один із одним вступають її духовні сили. *І це також знаходить своє відображення в мові, оскільки вона для слів утворює поняття*» [11, с. 86]. Таким чином, мова здійснює вагомий вплив на те, як народ (особистість) сприймає, інтерпретує та відтворює навколишню дійсність за допомогою мовних понять концептуальної картини світу.

В Україні ідеї загального мовознавства на початку ХІХ століття були розроблені та поширені в наукових працях професорів Харківського університету. Визначні сучасні українські лінгвісти здійснили вагомий внесок у вивчення проблем мовної картини світу в різних її аспектах: С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Л. Ставицька (поетична картина світу), В. Жайворонок (етнолінгвістичний аспект), О. Тараненко, Л. Лисиченко (лексико-семантичний вимір), О. Селіванова (теоретичний огляд), Л. Шевченко (аналіз інтелектуального розвитку мовної картини світу).

Термін «картина світу» є одним із ключових у науковому просторі та виражає специфіку людини, її існування та взаємозв'язок із навколишнім середовищем та фундаментальні умови її життя у світі.

Уперше поняття «картина світу» (далі – КС) з'явилося в праці німецького фізика Г. Герца щодо фізичної картини світу, що витлумачено як «сукупність внутрішніх образів зовнішніх предметів, з яких логічним шляхом можна отримувати відомості щодо поведінки цих предметів» [7, с. 126]. Згодом наприкінці ХХ століття поняття картини світу стало актуальним і в інших науках, які фокусуються на антропологічних дослідженнях та взаємозв'язку людини з навколишнім середовищем. Відтак виникли терміни *філософська, художня, релігійна, фізична* картини світу, залежно від того, що є центральним у ній: для релігійної картини центральним концептом є Бог, для фізичної – світ, для біологічної – природа [26, с. 12]. Картина світу являє собою віддзеркалення світу у свідомості людини «крізь призму її індивідуальності, що склалася під впливом національних і культурних особливостей тієї країни, в якій людина народилася, а також роду її занять, оточення, внутрішніх індивідуальних рис характеру» [40, с. 4] В. Жайворонок зазначає, що «мовна картина світу – це мозаїкоподібна польова структура взаємопов'язаних мовних одиниць, яка відбиває порівняно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього стану людини, тобто загалом картину (модель) світу як таку» [12, с. 15]. Отже, як бачимо, картина світу – це сукупність накопичених та інтерпретованих людиною знань, що передає єдине цілісне відображення навколишнього світу в тісному взаємозв'язку з духовним та матеріальним існуванням індивіда і є відображенням пізнавальної та позамовної дійсності.

Є два основних види моделей світу: концептуальна картина світу (далі – ККС) та мовна картина світу (далі – МКС). Перша є найбільш універсальною й широкою в онтологічному аспекті та охоплює весь континуум знань людини про світ. Т. Космеда зауважує, що у творенні ККС беруть участь різні типи мислення, «і не все, що пізнано людиною, набуває словесної форми, не все відображається за допомогою мови, і не вся інформація, яка надходить із

зовнішнього світу, набуває мовного виразу» [22, с. 35]. Підґрунтям для формування ККС є інформація, що знаходить своє відображення в поняттях.

Друга картина світу – МКС – слугує як засіб експлікації знань людини про світ, тобто спосіб вираження цієї моделі в мові формально. Складовими елементами МКС є мовні засоби (морфеми, слова, сталі сполуки), у яких основну увагу однаково приділено системі значень (план вираження) і семантичній наповненості мовних структур (план змісту). У процесі вивчення та пізнання світу людина створює мовні засоби фіксації та передачі отриманих знань про нього іншим, що й характеризує МКС як «динамічно мінливу систему як у просторі та в часі, так і в текстах» [32, с.17].

Таким чином, постійні змінні процеси в суспільстві залишають свій слід у мовній картині індивіда, оскільки останній формує певний образ, що згодом набуває вираження та реалізується в мові згідно з тричленною парадигмою світу: домовної (психічної), концептуальної (логічної) та мовної (лінгвальної) [27, с. 39].

Відомо, кожна МКС тісно поєднує в собі три основні феномени: людина – світ – мова. Відповідно в межах картини світу структурно виокремлюють такі складові:

- домовна (одиниця – ментальне уявлення про світ);
- концептуальна (одиниця – поняття);
- мовна (одиниця – значення слова).

Можна також стверджувати, що вербально не виражені (домовні) уявлення створюють широкі можливості для різноманітної інтерпретації знань про світ і зумовлюють різноманітне домінування його одиниць, різних мовних способів вираження зв'язків і відношень між ними (принагідно слугуватиме приклад відмінності мов різних морфологічних та синтаксичних типів). Тож для структури МКС важливим є її перебування в тричленній парадигмі картин

світу: *домовної (ментальної); концептуальної (логічної); мовної – власне лінгвальної.*

У монографії Л. Лисиченко зазначає про важливість аспекту сприйняття у ККС та МКС, адже саме уявлення про світ формують сферу мовного мислення, що «у результаті складних психічних процесів виникають узагальнені образи – поняття (концепти), які стають основою значення мовних одиниць – слів» [26, с. 90–91]. На думку Л. Лисиченко, ККС і МКС мають тісний взаємозв'язок, а саме: ККС формується на основі концептуальних знань людини про світ, охоплюючи всі аспекти світосприйняття, МКС, у свою чергу, є мовним втіленням цих знань, виражаючи їх через конкретні мовні засоби [26, с. 42]. МКС відображає ККС через мовні структури, забезпечуючи передачу концептуальних знань у комунікації та культурному контексті. Таким чином, МКС служить засобом експлікації та конкретизації концептуальної. У нашій роботі схематично подаємо основні розбіжності МКС та ККС (див.: табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Мовна і концептуальна картини світу: основні відмінності

Видозмінюються за	Мовна картина світу	Концептуальна картина світу
Природою і змістом	Виражає ці знання через мову, формуючи конкретні мовні образи.	Включає всі знання про світ, незалежно від мови.
Структурою	Конкретна, реалізована через лексику і синтаксис.	Абстрактна, теоретична, базується на концептах.

Функціональністю	Зовнішнє вираження та комунікація знань.	Внутрішнє осмислення та пізнання світу.
Культурними особливостями	Залежить від конкретної мови та культури.	Універсальна для людства, однак має культурні варіації.

Отже, ККС є абстрактною системою, що включає всі знання про світ, натомість МКС конкретизує ці знання через мовні засоби, такі як лексика і синтаксис, відображаючи культурну специфіку кожної мови. Тому ККС є теоретичною основою, а МКС – її мовним втіленням, що забезпечує передачу знань у соціокультурному контексті. Взаємозв'язок між ККС і МКС є важливим для розуміння основ концептології та когнітивної лінгвістики.

1.2. Концепт у парадигмі сучасних лінгвістичних понять

У сучасній лінгвістиці низка досліджень присвячена питанню ролі концептів як базових одиниць когнітивної лінгвістики, що репрезентують ідеї, поняття та уявлення, які є оперативними в мисленнєвих процесах.

У XX–XXI століттях у сфері лінгвістики не лише з'явилися нові мовні явища та сталися різноманітні зміни, але й натомість можемо простежити появу питомих понять у межах нових мовознавчих галузей: антропоцентричної та когнітивної лінгвістики, етнопсихолінгвістики, лінгвокультурології та інших. До таких новоутворених універсалій належить поняття концепт, вивченням якого займається *лінгвістична концептологія (лінгвоконцептологія)*, що виокремилась як окрема галузь мовознавства в межах когнітивної лінгвістики. Поява цього напрямку зумовила появу низки досліджень в аспекті того, як мовна одиниця впливає на людину, яка є

суб'єктом пізнання і навпаки. Це один із напрямів когнітивної лінгвістики, що досліджує концепти та засоби мовної репрезентації механізмів моделювання концептуальних одиниць, встановлення їхнього місця в концептосфері, аналіз процесів концептуалізації світу. «Словник української мови» у 20 томах трактує *концептологію* як окремий напрям у лінгвокультурології, що вивчає концепти як культурні константи, їхній зміст, а також взаємовідношення концептів у межах концептосфери – національної, художньої або індивідуальної [41, с. 1389].

Основною метою лінгвоконцептології є дослідження, опис та аналіз концептів і їх реалізації за допомогою мовних засобів. Особливо важливим постає напрям концептуалізації, що являє собою процес пізнавальної діяльності людини, який передбачає обробку інформації із зовнішнього світу, осмислення та впорядкування отриманих знань шляхом самоаналізу щодо уявлення про об'єкти, феномени та їх ознаки [39, с. 403]. Саме інтерпретація набутих знань зумовлює формування концептів і концептуальної системи в мозку людини, її психіці та тісно взаємодіє з МКС мовця як вияв зв'язку «мова – світ».

Питання щодо зв'язку мови і мислення, мови і когніції залишається й досі проблемним та ключовим у наукових дискусіях. Вивчення й аналіз цієї проблеми висвітлено в наукових дослідженнях психологів, нейрофізіологів та психолінгвістів – Б. Лі Ворф, Дж. Лакофф, М. Джонсон, Дж. Огуд, С. Еррол та С. Пінкер. Варто відзначити також працю О. Потебні, який зробив значний внесок у розвиток «людиноцентричних» аспектів у лінгвістиці. Дослідник довів, що основою значення слів як мовних одиниць, окрім понять, є уявлення, що становлять собою домовні уявлення/образи про світ. У своїх міркуваннях О. Потебня зазначає, що саме такий підхід є необхідним для осмислення світу та згодом для формального вираження цих одиниць у словах та реченнях.

Лінгвіст фактично схарактеризував концепт як «комплексну єдність думок, відчуттів, почуттів та уявлень, зведену до одного загального бачення об'єкта» [36, с. 55–60]. Водночас кожне слово має свій концепт, який складається з різних складових, таких як: емоції, уявлення, асоціації, спогади та стереотипи мислення.

Лінгвоконцептологічний аспект мовознавства не залишився поза увагою українських дослідників, тому ми маємо змогу простежити тенденції до вивчення концептуальних структур як:

- одиниць, що співвідносні з іменниками або прикметниками, словосполученнями, онімами, структурами з опозиційними та градуальними відношеннями (О. Селіванова, Г. Яворська, Т. Радзієвська, С. Форманова, Т. Мазур, О. Левченко, С. Шуляк, Н. Вдовиченко, Н. Кулик, Н. Іваненко, О. Петриченко, Т. Попова, Т. Мішеніна, О. Городецька);
- одиниць у межах поетичної, міфологічної, національно-культурної, англомовної картин світу та їх взаємодій (А. Башук, Є. Давиденко, Н. Зайчук, І. Клівіцька, І. Розмаріца, Л. Романцова, Л. Сваричевська, Є. Яковенко);
- одиниць у межах лексико-семантичного, лексико-фразеологічного, стилістичного, граматичного або різних мовних рівнів (О. Селіванова, С. Жаботинська, І. Голубовська, Г. Пасічник, Н. Лантух, І. Павленко);
- одиниць інших мовних аспектів та підходів, наприклад аксіологічного, антропоцентричного, фреймового та інших (Т. Космеда, С. Жаботинська, У. Карпенко, С. Вострова);
- одиниць у межах певних розділів мовознавства, зокрема діалектології, лінгвокультурології, [етно]психолінгвістики, дискурсознавства

(Н. Гуйванюк, Н. Руснак, Г. Кравченко, Н. Шаповалова, С. Мартінек, К. Кусько, Л. Науменко, Г. Огаркова, В. Кравченко);

- одиниць у межах термінознавства, зокрема дослідження когнітивних, дискурсивних та концептуальних структур у контексті міждисциплінарних зв'язків (Н. Арутюнова, О. Константинова, О. Мороз, Л. Науменко, І. Розмаріца, Т. Волкова, Л. Каховська) [17, с. 5].

Концепт (від лат. *conspicere* (*conceptus*)) – думка чи погляд, основне поняття чи ідея, спеціально створене з конкретних прикладів. Згідно зі словниковою дефініцією, концепт – це формулювання, розумовий образ, ментальний прообраз, ідея поняття, саме поняття [45, с. 56]. У психіці це об'єкт ідеальної природи, образ, що втілює певні культурно зумовлені уявлення носія мови про світ і водночас є прообразом, прототипом, ідеєю групи похідних понять; у мові концепт має певне ім'я, оскільки реальність відбивається у свідомості не безпосередньо, а через мову [42, с. 191–192].

М. Скаб визначає *концепт* як «абстрактну одиницю ментального рівня, яка відображає зміст результатів пізнання людиною довкілля та в якій зосереджено відомості про пізнаваний об'єкт, його властивості, місце в культурі народу й результати емоційно-оцінного сприйняття цього фрагмента світу людиною» [39, с. 4-5]. О. Селіванова трактує концепти як інформаційні структури свідомості, різносубстратні за способами формування та як одиниці пам'яті, що містять сукупність знань про об'єкт пізнання [37, с. 410]. Глобальною одиницею мисленнєвої діяльності, квантом структурованого знання називає концепт А. Загнітко [14, с. 9]. «Концепт» – це і ментальний генотип, і атом генної пам'яті, і архетип, і першообраз», вважаємо, що це ментальне узагальнення перебуває на ще вищому рівні свідомості [35, с. 54]. У якості ядра колективної національної свідомості, концепт це «своєрідна матриця культури у психіці людини» [14, с. 10]. Отже, концепт – це

інформаційна одиниця, що є ретранслятором дійсності та зберігає набутий досвід і отримані знання про світ.

У лінгво-логіко-філософському напрямі обґрунтування явища «концепт» починається з часів Стародавньої Греції в ототожненні з «ідеєю» (за Платоном, це смислова модель об'єкта, яка зумовлює початок його виникнення) та «ейдосом» (це внутрішня форма об'єкта, або іманентний спосіб буття) [43, с. 44].

Кожному рівню відповідає певна одиниця: на психоментальному превербальному рівні (рівні уявлень) основною одиницею є *концепт* (у цьому питанні відсутня термінна визначеність); на концептуальному рівні – рівні знань (різного ступеня глибини й достовірності) про світ – відповідною одиницею є поняття, на лінгвальному рівні – *значення*. Базові одиниці кожного рівня можуть складатися з дрібних одиниць або ознак: для концепту такими є *фрейми* – окремі ознаки і зв'язки концепту, для поняття – *суттєві ознаки*, для лінгвального значення – *семантичні компоненти та їхні семи*. Психоментальний превербальний рівень становить передумову і базу для двох наступних вербальних, уже пов'язаних із мовним матеріалом [26, с. 7].

Концепт розглядають у зв'язку з *поняттям*, оскільки обидва явища мають ознаку ментальності. Дослідники виділяють чотири суттєві відмінності між ними:

1) Поняття є універсальними логічними категоріями, що складаються з суттєвих ознак пізнаваного об'єкта. Концепти, навпаки, як ментальні утворення можуть включати як суттєві, так і несуттєві ознаки. Крім того, концепти є національно-специфічними утвореннями, що відображають усі наявні знання про певний об'єкт дійсності.

2) Концепт і поняття належать до різних наукових термінів. Термін поняття традиційно використовується у формальній логіці та філософії, тоді

як концепт є терміном математичної логіки, який у сучасній науці поширив своє застосування на культурологію та лінгвістику.

3) Поняття передається словами або словосполученнями, а засобами вираження концепту є одиниці лексичного, морфемного, фразеологічного, синтаксичного рівнів.

4) Не всі поняття стають концептами. Лише ті поняття, що є значущими для певної культури і в яких сконцентрована культурна пам'ять народу, можуть перетворитися на концепти. За певних умов, особливо в художньо-поетичному контексті, поняття можуть переходити до сфери концептів [9, с. 30-31].

Такі суттєві відмінності дійсно підтверджують те, що поняття є вужчою та частковою одиницею та містить лише набір достатніх та довільних ознак для ідентифікації ознак об'єкта. А тому в процесі пізнання концепти переходять із рівня, що не існує реально, до об'єктивного рівня, тобто набувають реальності і формального вираження.

Співвідношення термінів концепту і значення відображає різні уявлення про природу й функції мови в межах структурної (внутрішня лінгвістика) та антропологічної мовознавчих парадигм (зовнішня лінгвістика), які використовують принципово різний категоріальний апарат, тому це порівняння цих термінів є не зовсім коректним, хоча й можливим [9, с. 31].

Термін *концепт* набув поширення в зарубіжному та українському мовознавстві на позначення одиниці пам'яті, що містить у собі знання та сукупність інформації про певний об'єкт. Однак у мовознавчому вимірі поняття «концепт» досі є проблемним, оскільки досі немає єдиного тлумачення. Є різні підходи до його визначення відповідно до різних лінгвістичних напрямів.

У межах психолінгвістичного напрямку концепт вивчають на основі двох наукових царин – когнітивної лінгвістики та когнітивної семантики. Осмислення концепту знаходить своє відображення в праці «Сучасна американська лінгвістика» в контексті аналізу об'єктивістських теорій значення, теорій концептуальної (когнітивної) метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона, когнітивної граматики Р. Лангакера. Одним із найвідоміших концептів, який запропонував Дж. Лакофф, є концепт «фрейми/рамки» (frames) [24]. Дослідник зазначає, що наші способи мислення про різні ситуації, явища та поняття відображаються в наших мовних фреймах. Вони є основними структурами нашого розуміння світу, що надають нам контекст та зміст для мислення і сприйняття. Для вираження певної абстрактної думки, індивід ідентифікує абстрактне з конкретним, що є фундаментом для утворення метафори. У теорії концептуальної (когнітивної) метафори (Дж. Лакофф, М. Джонсон) визначено метафору не як власне-мовну структуру, а концептуальну, що становить одну з форм концептуалізації дійсності, або способу пізнання, за допомогою якого формуються нові поняття, що виявляються в різних засобах свого вираження – як мовних, так і немовних (мова жестів, міміка, культурні особливості) [17, с. 23]. Вагоме значення у вивченні процесів становлення понять і концептів мають ідеї асоціації, що безпосередньо пов'язані зі сферою пам'яті. Концепти перебувають у тісному зв'язку з асоціативним простором і залишаються в межах семантичної та статичної пам'яті та зберігають в собі інформацію про світ, що структурується в межах *семантичної сітки* [17, с. 88-97].

Лінгвокультурне осмислення поняття «концепт» та фундаментальних напрямів лінгвокультурологічних досліджень пов'язані з його вивченням як одиниці *культури* та *когніції* людини. У своїй монографії В. Іващенко розглядає концепт як ментально-мовну структуру, яка включає знання, емоції

та оцінки, пов'язані з конкретними культурними явищами [17, с. 19]. Дослідниця наголошує на важливості інтеграції наукових і мистецьких підходів у вивченні концептів, ілюструючи це на прикладі української мистецтвознавчої термінології, зокрема концепту КОБЗАР.

Теорія поетапного формування понять, заснована на ідеях швейцарського психолога Ж. Піаже, пропонує усвідомлення концепту в поєднанні з *поняттям* (концепт-поняття). Послідовники цього напрямку визначають концепти як *класифікаційні абстракти*, або *когнітивні універсалії*, що їх вивчають у поєднанні з розумовими здібностями людини та особливостями структуризації її думки, в основі організації яких лежить принцип синтезу та аналізу отриманих даних як інформації. Тобто процес формування концептів (concept formation) – це здібність людини класифікувати предмети та явища навколишньої дійсності, об'єднуючи їх у логічні (або абстрактні) класи понять, що диференціюються між собою [17, с. 19]. Таким чином, розуміння концептів як когнітивних універсалій є ключовим для вивчення їх у контексті розумових здібностей та організації думки.

На лексико-семантичному рівні значеннєва наповненість концепту реалізується в асоціативних полях, що являють собою складну структурно об'ємну систему лексично-семантичного рівня. Репрезентація таких полів лежить в основі лексем, що поєднані семантичною сумісністю. Ф. Жилко наголошував, що зарахування слів до лексико-семантичного поля (далі – ЛСП) реалізується за умови наявності сем, які характеризуються спільними значеннєвими семами, що проєктують семантико-сміслові утворення окремої одиниці [13, с. 30].

Особливу увагу слід присвятити проблемі організації ЛСП. Відомо, у межах лексико-семантичного поля виокремлюють дві основні його зони:

ядерна та периферійна. Першій притаманний такий елемент як родова сема, з якого розвивається сітка семантичного поля. Додатково ядро містить назву поля, видове ім'я, синоніми та антоніми, тобто лексеми з високим ступенем полісемії та найчастотніші семи, що уособлюють окремі ознаки описуваного поля. Доцільно буде згадати розвідку К. Близнюк та Р. Свідченка, які визначили, що в межах ЛСП концепту ВІЙНА ядро містить такі елементи: *смерть, біль, страх, кров, жах* [1, с. 20]. Периферією поля називають зону, яка містить значеннєво віддалені від ядра одиниці, семими яких перехреснюються з ядерними словами за окремими семами [46, с. 75]. Такі одиниці є нечастотними, мають мінімальну кількість значеннєвих елементів і надають основному значенню деталізацію і конкретизацію контексту. Периферійну зону в складі ЛСП концепту ВІЙНА становлять такі мовні одиниці: *сльози, втрати, горе, росія, зло, ненависть* [1, с. 20]. Помітно, що периферійні елементи перебувають у тісному зв'язку з іншими семантичними полями, що зумовлює створення комплексної та повної лексико-семантичної системи. Проте чіткої межі між ядерною та периферійною зоною немає. Складові елементи поля можуть належати до ядра одного поля й одночасно бути на периферії іншого поля. Периферія поля охоплює одиниці, що є найвіддаленішими за своїм значенням від ядра. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля.

Таким чином, у парадигмі сучасних лінгвістичних термінів поняття «концепт» виявляється ключовим для розуміння структури мови та її зв'язку з мисленням. Концепт визначають як основну одиницю когнітивної системи, що описує сукупність знань, уявлень та усвідомлень про певний об'єкт чи поняття. Частина концептуальної інформації може залишатися неявною на мовному рівні, існуючи в психіці людини у вигляді образів, картин, схем –

невербальних ментальних структур та одиниць універсального предметного коду.

Важливою складовою сучасних досліджень став розгляд типології концептів, що допомагає виявити їхні спільні та відмінні риси. Такий підхід дозволяє лінгвістам краще розуміти природу ментальних процесів і їхнє відображення в мові, що є важливим кроком у розвитку когнітивної лінгвістики.

1.3. Структурні особливості концепту

Одне з перших теоретичних питань, що виникло в когнітивній лінгвістиці, стосується зокрема типології концептів. Визначення концепту та його ментальної природи тісно пов'язані з проблемою класифікації концептів, на яку дослідники звертали багато уваги. Швидкий прогрес та інтенсивний розвиток когнітивної лінгвістики, теоретичне уточнення поняття «концепт» і типологія концептів зумовили розуміння, що концепт є універсальним терміном, яким об'єднано різноманітні ментальні явища, що структурують знання у свідомості людини.

За структурою концепт являє собою «ментальну репрезентацію, що утворена кількома причиновими елементарними репрезентаціями, які формуються внаслідок первинної взаємодії людини із середовищем» [37, с. 407]. Зароджуючись спочатку у свідомості людини у вигляді образів, концепт модифікується із чуттєвого образу у власне розумовий. Ця аксіома про генерування когнітивної (ментальної) репрезентації є передумовою розглядати концепти як одиниці, що мають «поглинальну польову структуру» [44, с. 105].

Г. Каратєєва виокремлює такі основні особливості концепту:

- слугує поясненню одиниць ментальних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини;
- є оперативною змістовою одиницею пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, усієї картини світу;
- представляє базисний елемент концептуальної системи, який сприяє обробці суб'єктивного досвіду шляхом підведення інформації під визначені суспільством категорії і класи;
- є елементом концептуальної системи, потрапляє під вплив інших концептів, за рахунок яких може змінюватися і доповнюватися;
- його визначальні риси: неізолюваність, відкритість, цілісність і нежорстка структурованість, динамізм і креативність;
- має внутрішню організацію і складну структуру;
- належить до ідеальних сутностей і є об'єктом дослідження у когнітивній лінгвістиці та семантиці [18, с. 160].

Зазначені ключові характеристики концепту, дійсно, підтверджують його багатогранність та динамічність як одиниць ментальної системи, але водночас і підкреслюють складність організації. Остання викликала неабиякий інтерес серед лінгвістів щодо пошуків різних підходів щодо визначення його структури.

Так, у будові концепту виділяють такі ознаки: 1) основна (актуальна ознака); 2) додаткова (пасивна, історична ознака); 3) внутрішня форма (яка не усвідомлюється) [21, с. 32].

Дослідники І. Голубовська та І. Корольов у структурі концепту виділяють такі складники: 1) універсальний, загальнолюдський; 2) національно-культурний; 3) соціальний (належність індивіда до певного соціального стану; 4) груповий (належність людини до певної вікової і статевий

групи); 5) індивідуально-особистісний (визначається вихованням, особистим досвідом та психофізіологічними особливостями) [9, с. 32].

Як ментальне явище концепт має у своєму складі такі аспекти: 1) понятійна складова; 2) перцептивно-образна складова; 3) ціннісна сторона [35, с. 55]. За цих обставин, понятійна складова характеризується своїм незмінним характером, водночас образна і ціннісна можуть змінюватись у залежності від обставин ситуації індивіда. Як бачимо, концепт дійсно виступає ціннісним поняттям «етно-соціо-психо-лінгво-культурної структури», у чому важко не погодитися з А. Приходьком [35, с. 64].

Багатовимірна та генерогоненна система концепту зумовила потребу в його структурній будові. Беручи за основу працю А. Загнітка, у нашому дослідженні розглядатимемо типологічну структуру концептів за двома аспектами: у співвідношенні з мовленнєвими жанрами та виявом взаємодії концептів із етнокультурними напрацюваннями і традиціями [14, с. 12].

Для визначення критеріїв кваліфікації концепту необхідно зрозуміти те, як концепт співвідноситься з іншими лінгвістичними поняттями. Зокрема, «за типами концепти поділяють на: уявлення; схему; поняття; фрейм; сценарій (скрипт); гештальт» [1, с. 4]. Справді, запропоновані А. Морозом види концепту наявні, і вони мають «чітке окреслення», бо скрипт – це «фіксована одиниця мовної поведінки, що легко об'єктивно встановлювана», що іноді вважається різновидом фрейма/схеми, що розкриває стереотипну зміну подій у звиклій життєвій ситуації [27, с. 13]. А. Загнітко зазначає, що більша частина скриптів закладена в дитинстві людини та уособлює життєвий досвід людини, її звичні реакції на ситуативні аспекти життя [14, с. 15]. Звідси можна зробити висновок, що знання людини – скрипт.

Розкриття специфіки значення і смислу мовних одиниць є ключовим для визначення характеристики концепту. Доцільною вважаємо пропозицію

В. Карасика щодо співвідношення між смислом і значенням класифікувати у квадраті з вичленованими чотирма частинами:

- смисл слова збігається зі значенням (загальноновживані слова основного словникового фонду);
- смисл менший від значення (малопоширені наукові та науково-технічні терміни);
- смисл слова ємніший, ніж його значення (індивідуально-розширювальний поетичний смисл);
- смисл слова немає нічого спільного зі значенням (довільне осмислення невідомої словесної оболонки, здебільшого внаслідок недостатньої обізнаності або мовна гра) [20, с. 7–8].

Не менш важливим для структурування концепту є розмежування таких опозиційних пар: концепт – поняття, концепт – значення, концепт – смисл.

А. Загнітко узагальнив основні підходи до визначення дефініції концепту в межах цієї бінарності:

- 1) поняття – це думка/уявлення про предмети і явища, що узагальнює їхні спільні та відмінні характеристики, водночас концепти – це, у першу чергу, ідеї, що охоплюють і абстрактні, і конкретно-асоціативні, й емоційно-оцінні, й емоційно-узагальнювальні ознаки»;
- 2) концепт – це точка перетину між культурним світом та світом індивідуальних смислів, це «згусток культури у свідомості людини і те, яким шляхом людина входить у культуру»;
- 3) концепт – це заступлення слова в індивідуальному баченні, особисте осмислення, інтерпретація об'єктивного значення і поняття;
- 4) концепт – це реально наявне в людській свідомості динамічне перцептивно-ментально-афективне утворення;

- 5) концепт – це напрацьоване на ґрунті життєвого поняття абстрактне наукове поняття;
- 6) поняття – це те, про що люди домовляються, їх люди конструюють для витворення «спільної мови» в обговоренні проблем;
- 7) концепт – сутність поняття, виявлювана у своїх змістових формах – образі, понятті, символі; поняття виступає наближенням до концепту, це вияв концепту в одній з його змістових форм; концепт – і ментальний генотип, і атом генної пам'яті, і архетип, і першообраз;
- 8) поняття (intellectus) пов'язано з раціональним знанням, концепт – довільне вивищення духу, розуму, спроможного творчо відтворювати смисли;
- 9) концепти – це смислові кванти людського світобуття, що залежно від умов і потреб перетворюються у відповідні спеціалізовані формоутворення, «гени культури» як складник культурного генотипу;
- 10) концепти – це узагальнений вияв структурування світу і вияв останнього в ментальному просторі індивідуума, соціуму тощо [14, с. 13].

Слід зауважити, що запропоновані дефініції є узагальненням різних поглядів лінгвістів, проте, на нашу думку, ці основні підходи до визначення концепту в контексті об'єктивних, структурованих та емоційно-оцінних пар понять стали передумовою створення чіткої класифікації концептів. Зокрема, концепти доцільно розглядати в аспектах структури, семантики та прагматики, що передбачає їх тлумачення як цілісних одиниць, які поєднують структурні, когнітивно-семантичні та комунікативно-прагматичні властивості.

Сучасне мовознавство пропонує детальні класифікації концептів за різноманітними критеріями та ознаками. Існують різні методи угруповання концептів за схожими категоріальними ознаками. Водночас припускається, що мова надає кращий доступ до пояснення та визначення характеру концептів.

М. Скаб пропонує таку систематизацію поглядів щодо категоризації коцнептів за такими ознаками:

- 1) гносеологією, способом пізнання: *концепти наукової та повсякденної свідомості*;
- 2) способом вираження: *пізнавальні та художні*;
- 3) ознакою унікальності-універсальності: *концепти-універсалії та концепти-унікалії-ідіоеетнічні*;
- 4) відношенням концепту до суб'єкта концептуалізації (індивіда, групи, етносу, людства): *етнокультурні, соціокультурні індивідуально-культурні чи космічні, або універсальні, соціальні та національні*;
- 5) походженням: *первинні та вторинні*;
- 6) часом існування: *концепти Античності, концепти Середньовіччя, концепти Відродження, концепти Просвітництва, концепти Нового часу тощо*;
- 7) структурою: *концепти прості та складні*;
- 8) способом репрезентації у мові: *лексичні, фразеологічні й граматичні концепти*;
- 9) обсягом і змістом концепту: *концепт-мінімум, концепт-максимум*;
- 10) рівнем абстракції імен концептів: *концепти-універсалії духовної культури, концепти-символи, емоційні концепти* [39, с. 34-35].

Ключник Т. підсумовує типи концептів, запропоновані різними дослідниками, та визначає такі різновиди: за способом концептуалізації (*уявлення, поняття, схеми, фрейми*); за участю концептів у структурі свідомості (*культурні, ментальні, міфологічні, ідеологічні, філософські*); за об'єктом концептуалізації (*антропоконцепти, натурфакти, артефакти, культурні, ідеологічні, емоційні концепти, концепти-архетипи*); за обсягом

інформації (*нульові, еталонні, специфіковані, енциклопедичні*); за якістю інформації (*понятєво-логічні, образно-художні, парадоксальні*) [21, с. 47].

Як бачимо, різноманітність класифікацій концептів може призвести до різних тлумачень у наукових розвідках вчених. Однак ця різноманітність дозволяє розглядати лінгвістичні явища з різних сторін, що сприяє більш глибокому їх вивченню, не виключаючи одне одного.

Класифікація концептів, запропонована А. Приходьком, зосереджена на відстеженні бінарних опозицій за ознаками:

- *параметричність* (концепти, що пов'язані з кількісними/якісними даними) – *непараметричність* (концепти, що асоціюються з відчуттями, уявленнями, домовними образами);
- *універсальність* (містять ціннісний складник, актуальний та загальний для всіх) – *специфічність* (мають прив'язку до певної групи/субкультури: соціальної, етнічної, професійної, конфесійної);
- *регулятивність* (у цих концептах закладений орієнтир на зразок, цінність, еталон) – *нерегулятивність* (такі концепти не передбачають регулювання моральних норм чи соціальної поведінки) [35, с. 85-89].

Згідно з наведеною класифікацією, сформовано характерні особливості концепту ВІЙНА як лінгвокультурного феномену. Так, за першою дихотомією, запропонованою А. Приходьком, ВІЙНУ окреслюємо як непараметричний концепт, адже йдеться про асоціації та домовні уявлення морально-естетичних принципів і настанов певної культури й етносу. Відповідно до другого типологічного параметру, досліджуваний концепт визначається як універсальний концепт, адже концепти соціально-культурно-політичної сфери є аксіологічно маркованими утвореннями в багатьох спільнотах. За третьою бінарністю концепт ВІЙНА постає як регулятивний, адже передбачає фіксацію норми в площині цінностей (війна – це руйнівне та

болісне явище) та ґрунтується на архетипному сприйнятті світу (та людських характеристик зокрема).

Отже, активна обговорюваність питань, що стосуються структури, вербалізації і типології концептів, пояснюється, з одного боку, методологічними підходами когнітивної лінгвістики й лінгвокультурології, а з іншого – складністю і багатовимірністю концепту як ментального явища.

Висновки до розділу 1

Мова тісно пов'язана зі здатністю людини пізнавати світ, накопичувати знання про нього та передавати ці знання за допомогою мовних засобів. Тому сучасна лінгвістика приділяє особливу увагу вивченню мови в контексті взаємодії людини з навколишнім середовищем. Видатні лінгвісти, такі як: О. Потебня, Г. Гумбольдт, Е. Сепір, Б. Ворф та інші, досліджували взаємозв'язок між мовою, мисленням та світоглядом людини. Вони довели, що мова формує сприйняття людиною навколишнього світу.

Термін «картина світу» виражає специфіку людського існування та взаємозв'язок з навколишнім середовищем. Картина світу – це сукупність накопичених та інтерпретованих людиною знань, що передає цілісне відображення навколишнього світу у взаємозв'язку з духовним та матеріальним існуванням індивіда.

Існує два основних види моделей світу: 1) концептуальна картина світу (ККС) – абстрактна теоретична система, що включає всі знання про світ. Функціональна природа передбачає внутрішнє осмислення та пізнання світу. Це є універсальна основа для людства, однак має культурні варіації. 2) Мовна картина світу (МКС) – є мовним втіленням ККС та конкретизує знання про зовнішнє навколишнє середовище через мовні засоби, такі як лексика і синтаксис, відображаючи культурну специфіку кожної мови.

У парадигмі мовознавчих напрямів концепт вивчають у межах когнітивної лінгвістики, лінгвоконцептологічного аспекту мовознавства, лексико-семантичного, лексико-фразеологічного, стилістичного, граматичного рівнів, різних розділів мовознавства.

Концепт – думка чи погляд, основне поняття чи ідея, спеціально створене з конкретних прикладів, що є ретранслятором дійсності та зберігає набутий досвід і отримані знання про світ. Концепт ототожнюється з іншими

термінами у певних наукових царинах: ідеєю, поняттям, смислом. Структура концепту характеризується наявністю таких ознак: 1) основна (актуальна ознака); 2) додаткова (пасивна, історична ознака); 3) внутрішня форма (яка не усвідомлюється) [21, с. 32].

Додатково концепт поділяють на певні різновиди: 1) *концепти наукової/повсякденної свідомості*; 2) *пізнавальні/художні*; 3) *концепти-універсалії/концепти-унікалії-ідіотетичні*; 4) *універсальні, соціальні та національні*; 5) *первинні та вторинні*; 6) *концепти Античності, концепти Нового часу*; 7) *прості та складні*; 8) *лексичні, фразеологічні й граматичні концепти*; 9) *концепт-мінімум, концепт-максимум*; 10) *концепти-універсалії духовної культури, концепти-символи, емоційні* [39, с. 34-35]. У межах типології розрізняють бінарні параметри: *параметричність/непараметричність*; *універсальність/специфічність*; *регулятивність/нерегулятивність*. Концепт ВІЙНА є: непараметричним (асоціації та домовні уявлення морально-естетичних принципів і настанов певної культури й етносу), універсальним (концепти соціально-культурно-політичної сфери є аксіологічно маркованими утвореннями в багатьох спільнотах) та регулятивним (передбачає фіксацію норми в площині цінностей (війна – це руйнівне та болісне явище)).

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТУ ВІЙНА В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ С. ЖАДАНА

2. 1. Загальна характеристика концепту ВІЙНА

Протягом усієї історії людства таке суспільно-політичне явище як війна завжди було одним із гостропроблемних тем для наукових дискусій. Як виразник негативної конотації слово війна несе асоціативно-сумний образ, пов'язаний із дещо конкретно негативними зрушеннями в житті країни, нації, певної групи людей. Війна, що розгорнулася на Сході України від 2014 року, та війна, свідками, якої ми є тепер, спричинила також чимало відчутних змін. Серед українських мовознавців особливої актуальності набуває тема дослідження концепту ВІЙНА, яку висвітлюють у художньому, суспільно-політичному, психологічному та інших дискурсах.

Концепт ВІЙНА є базовим не тільки у військовій, але також у політичній, історичній, соціальній та культурній картинах світу. Проблема щодо тлумачення терміну *війна* зумовила появу та функціонування різних, але водночас взаємовиключних її кваліфікаторів, як-от: міждержавна і громадянська війни. З огляду на цей аспект, Л. Зіневич та В. Красавіна засвідчують такі варіанти назв: за місцем (*війна на Донбасі*), за часом (*війна 2014–2017 рр.*), за учасниками (*російсько-українська*), за стратегією (*визвольна*), за тривалістю (*трирічна війна*) [16, с. 71]. З огляду на сучасні події в Україні вважаємо за необхідне додати ще один варіант за широтою ураження території або масштабом – повномасштабна війна. Різні сфери застосування лексеми *війна* уможливив використання диференційованих назв: в офіційній – *російсько-український конфлікт, антитерористична операція (АТО)*, у розмовно-побутовому або соціальних мережах – *війна, бойня, м'ясорубка, побоїще* [16, с. 71]. У політологічному словнику за редакцією М. Головатого та О. Антонюка подано такі дефініції лексеми *війна*: 1) політичний феномен,

продовження політики, яку держава здійснює іншими, насильницькими засобами, тобто є політикою в її екстремальному, агресивному бутті; 2) у функціональному баченні – це збройна боротьба між державами або соціальними, етнічними та іншими спільнотами [34, с. 109- 110].

Низка розвідок, присвячених концепту ВІЙНА і його вербалізації, уможливили простежити зміни у сприйнятті українцями феномену війни. Г. Яворська дослідила концепт ВІЙНА в аспекті семантики та прагматики, виявивши складність його категоризації та виявивши його динамічну структуру, представляючи концепт ВІЙНА як *метафору, гру, подорож та стихію*. Ці структурні схеми глибоко вкорінилися не лише в мовній картині народу, постаючи у вигляді фразеологізмів і сталих виразів («війна – стихія»: *війна забрала, узяла могила*), але і в індивідуальній мовній картині, що відслідковуємо в авторських художніх творах («війна – подорож»: «*який, прийшовши вночі з війни додому*») [48, с. 18].

Н. Бойко та В. Самборин визначили особливості вербалізації концепту ВІЙНА на прикладі різних лексико-семантичних груп, залучивши опозиції «свій – чужий» та проаналізувавши високу частотність метафор, використання новотворів, узагальнених одиниць як класифікаторів явища війни. Дослідники запропонували фреймову класифікацію, що включає в себе такі об'єктоватори концепту: *воєнні дії та оборона; учасники війни; різновиди зброї; результати військових дій; транспортні засоби періоду війни* [2, с. 122].

В. Щеулін розкрив етимологічні та семантичні особливості лексеми, що є назвою цього концепту крізь призму польової теорії та синонімічних рядів засобами англійської мови [47, с. 62–64]. А. Огар запропонувала розглядати концепт ВІЙНА за смисловими перенесеннями, квазікомпонентами, конотативними одиницями та бінарними опозиціями. На думку дослідниці, ця вербалізована одиниця в художньому вимірі має в собі як позитивні, так і

негативні смисли [31, с. 246]. Ґрунтовним аналізом відображення концепту ВІЙНА слугує праця лінгвістів Л. Зіневич і В. Красавіної, які надали відомості про розлогу систему номінантів на позначення цього поняття: *АТО, збройний конфлікт на сході, російсько-українська війна, російська агресія, російська окупація, неоголошена війна*. Також дослідники простежили динамічні процеси новоутворених конструкцій: *кіберрозвідка, фабрика тролів, хакери-волонтери, армія ополченців*; бінарних опозицій: *війна – мир, свої – чужі, перемога – поразка, слава – ганьба, життя – смерть* [16, с. 70].

Л. Зіневич та В. Красавіна зазначають, що С. Жадан, пишучи художні твори на воєнну тематику, не в змозі уникнути суб'єктивної оцінки, на відміну від нейтральності та замовчування. Письменник диференціює дії агресора на території суверенної держави, конкретно вказуючи, хто є жертва, а хто – ворог. У плані відображення сенсу, характеру ВІЙНИ, помітна різновекторність концепту та його перетин з іншими концептами у вигляді метафор: *газова, валютна, земельна, виборча, сирна, табачна, конфесійна війни* [16, с. 70].

На особливій репрезентації концепту ВІЙНА наголошує О. Гоменюк, осмислюючи художню творчість О. Забужко. Зміни концепту ВІЙНИ у творчості письменниці – це не лише про суб'єктно-об'єктне світосприйняття, але й крізь призму національної свідомості, де чітко розмежовано бінарність понять ворог – жертва. Як зауважує О. Гоменюк, концепт може містити в собі як негативно, так і позитивно забарвлене сприйняття феномену [10, с. 22].

Оскільки компонентний склад, який приховує в собі концепт ВІЙНА стає головною темою в українському медіадискурсі, все дедалі частіше можемо спостерігати й порушення теми війни в художньому, науковому, суспільно-політичному просторах. Така актуалізація питання свідчить про пошук та встановлення межі структури сутності концепту.

Нині в сучасному мовознавстві немає єдиного та чіткого підходу до структуризації концепту ВІЙНА, що зумовлене складністю організації даного поняття. Незважаючи на це, зрозуміло, що концепт має певну структуру, яка зумовлена його динамічним характером під час мисленнєвої діяльності, що супроводжується поєднанням з іншими концептами, функціонуванням та актуалізацією в інших своїх аспектах і складових частинах [16, с. 62].

Сьогодні є тенденція дослідження концепту ВІЙНА крізь призму метафоричного значення. Показово, що метафора є не лише одним із найважливіших поетичних засобів, але й комунікативним засобом стилізації мовлення, яким користуються мовці. Метафора суміжна з концептом через образне моделювання та відтворення певної реакції на зовнішній світ завдяки залученню асоціативної уяви. Абстрактність метафоричних конструкцій переплетені з концептом у вигляді поповнення концептуальної бази різноманітними лексичними засобами. Мисленнєві метафоричні структури виникають на основі асоціації та перенесення «думки, поняття» на власне образ. Метафоричність та емотивність включає можливість висвітлення структури концептів. Наочне теоретичне підтвердження цієї думки знаходимо у праці Є. Васянович: «Люди повсякчас послуговуються метафорою у повсякденному житті, саме через це, індивідуальне або колективне сприйняття концепту може бути метафоричним за своєю сутністю» [5, с. 5].

До метафоричного аналізу звертався Дж. Лакофф, який простежив метафоричні зв'язки війни і ризику: *gains* (букв. виграші), *stakes* (букв. ставки), *lose* (букв. програвати); війни і суперницької гри: *strategic thinking* (букв. стратегічне мислення), *team work* (букв. командна робота), *preparedness* (букв. готовність), *the spectators in the world arena* (букв. глядачі на світовій арені), *the glory of winning* (букв. сяєво виграшу), *the shame of defeat* (букв. ганьба поразки); війни і медицини та гігієни: *surgical strikes* (букв. хірургічні

удари), *military operations* (букв. воєнні операції), *to clean out enemy fortifications* (букв. зачистити ворожі укріплення) [25, с. 9–25].

Існує тісний взаємозв'язок між дослідженням концептів у лінгвістичній, філософській, психологічній парадигмах, а тому приклади метафоричного вживання складників образу «війна» для вербалізації інших концептів дійсності, зокрема концепту «argument», часто знаходять вираження в міждисциплінарних фреймах «дискусія – війна», «аргументація – війна»: *If you use that strategy, he'll wipe you out* (букв. Якщо ти використаєш таку стратегію, я тебе знищу); *He attacked every weak point in my argument* (букв. Він атакував усі слабкі місця у моєму аргументі) [25, с. 6].

В. Міщенко і В. Дубик також вивчали концептуальне поле ВІЙНА в метафоричному плані та дійшли висновку, що лексичну базу зі сфери війни часто вживають у політичному дискурсі, що перетворює її на засіб політичного впливу [29, с. 190]. Їхнє дослідження дозволило виділити такі фрейми у франкомовній політичній сфері: «війна – зброя», «війна – мобілізація», «війна – атака», «війна – вибух», «війна – воїни», «війна – конкурент», «війна – захисні дії», «війна – демонстрація сили», «війна – воєнні операції», «війна – бій», «війна – поразка», «війна – перемога». Автори зазначають, що всупереч відсутності конотативних лексем, метафоричне концептуальне поле викликає почуття тривоги та небезпеки [29, с. 194].

Дослідження Л. Брославської є ще однією ґрунтовною працею, у якій висвітлено концепт ВІЙНА в ідіодискурсі Е. Гемінґуея в межах літературознавчої метафори. Науковиця проаналізувала такі концептуальні метафори:

- «війна – людина» (у межах якої є підвид «війна є родиною»: *You are my best friend and my war brother* (букв. Ти мій найкращий друг і мій побратим));

- «війна – самотійний рух» (*The attack would cross the river up above the narrow gorge and spread up the hillside* (букв. Атака мала перетнути річку над вузькою ущелиною та поширитися на схил пагорба));
- «війна – тварина» (*The little tank whirred backwards* (букв. Невеликий танк задзижчав, повертаючись назад));
- «війна – рослина» (*It is because of treachery such as yours that we have lost the fruits of victory* (букв. Саме через таку зраду, як ваша, ми втратили плоди перемоги));
- «війна – контейнер» (*They were beaten when they took them from their farms and put them in the army* (букв. Їх били, коли забирали з хуторів і садили в армію));
- «війна – споруда» (*We will treat them as prisoners of war* (букв. Ми будемо ставитися до них, як до в'язнів війни));
- «війна – фізичний об'єкт» (*Let's drop the war. It's very hard. There's no place to drop it.* (букв. Киньмо війну. Це важко, її ніде кинути));
- «війна – мета (*More of those than of men who would serve for a battle?* (букв. Більше тих, ніж людей, які б служили для бою?)) [4, с. 35].

Отже, концепт слугує оперативною мовною одиницею, що зосереджує в собі синтез образу, уявлення та емоційно-оцінне значення. Узагальнивши образ війни, досліджуваний концепт пов'язуємо з культурною свідомістю та розглядаємо вагому концептуальну систему як результат пізнавальної діяльності людини.

2.2. Структурна характеристика концепту ВІЙНА в поезії С. Жадана

Одним із найбільш яскравих джерел поширення концептів є художній дискурс. Художні тексти слугують вагомим джерелом із багаторівневим матеріалом для висвітлення лексико-семантичних та концептуальних полів, пов'язаних із темою ВІЙНИ. Яскраве зображення використання досліджуваного концепту знаходимо в поетичній картині окремих авторів.

Поетичні тексти є важливою формою літературного вираження, у яких зосереджені мовні засоби та знаки для створення смислової образності, емоційності, наповненості та естетичної виразності твору. Через епітети, порівняння, смислові перенесення, метонімії, повтори, експресивні мовні засоби автор виражає свої думки, почуття, світогляд як відповідь на індивідуальні, суспільно-політичні, національні зміни або реалії. Зауважимо, що такі поетичні твори уможливлюють зв'язок поета з читачем, викликаючи в останнього певну емоційну реакцію або зацікавлення та спрямовуючи на роздуми й переосмислення.

У нашій роботі ми звернулися до дослідження поетичних творів одного із найвідоміших сучасних поетів – Сергія Жадана, який приділяє багато уваги деталям і суспільно-політичним реаліям.

В українському художньому континуумі Сергій Жадан є ключовою постаттю сучасної літератури, чия поетична творчість відзначається глибоким дослідженням соціальних, політичних та історичних контекстів, що робить його роботи надзвичайно цінними для аналізу концепту ВІЙНА. У своїй поезії письменник майстерно поєднує власні особисті переживання з колективною пам'яттю народу, відображаючи складні емоції та психологічні стани, що супроводжують війну. Поет не лише відображає сучасні збройні конфлікти, зокрема війну на Донеччині та Луганщині, але й глибоко занурюється в теми

травматичного досвіду та його впливу на суспільство. Обираючи творчість Сергія Жадана для наукової роботи, ми отримуємо можливість глибше зрозуміти, як війна впливає на громадську та індивідуальну свідомість, як трансформується культурний ландшафт під впливом військових дій, а також як мова поезії може стати засобом осмислення та подолання травматичного досвіду.

Досліджуючи поетичні твори С. Жадана, ми з'ясували, що концепт ВІЙНА має складну і комплексну структуру, є стійкою та багаторівневою когнітивною одиницею. Відповідно до контексту художніх творів досліджуване явище може набувати як загальнонаціональної концептосфери, або ж звужуватися до суб'єктно-індивідуального відображення дійсності. Образ ВІЙНИ, що несе в собі негативно-емоційну оцінну ознаку є вмотивований створенням потужного соціального концепту із синтезом між досвідом та уявленням.

У концептологічному дослідженні вагоме місце належить ключовому слову концепту. Ця лексична одиниця чітко називає концепт (що перебуває в центрі вивчення) та повинна мати такі риси: стилістична нейтральність, семантична узагальненість, широка номінативна охопленість, що дозволить підбір синонімічних рядів та антонімічних пар. Що вища частотність уживань ключового слова в текстах/мовленні, то повніше буде репрезентований окремий концепт. Ключові слова в лінгвістичних дослідженнях являють собою структури-репрезентанти концепту. Такі одиниці найчастіше актуалізують концепт в мовленні. Формально вони складаються з одного слова з прямим значенням, проте є випадки, коли сталі сполуки набувають їх функції, репрезентуючи окремий концепт.

У структурі концепту виокремлюють ядерну та периферійну зони. Оскільки чітка межа між цими двома зонами відсутня, необхідно виокремити навколоядерну зону (приядерна) та напівпериферію.

Перша частина, ядерна, формується через розширення ключового слова шляхом визначення синонімічних рядів; дослідження структур у межах контексту, у яких експлікується номінація обраного концепту (наприклад, у художніх текстах); відбору будь-яких номінацій, пов'язаних із обраним концептом (індивідуально-авторські та описові вирази). У складі ядра на позначення концепту ВІЙНА є такі одиниці: *смерть, біль, страх, кров, жах, зброя*. До навколоядерної зони з негативною семантикою входять такі одиниці: *сльози, втрати, горе, зло, ненависть, страждання, вибухи, геноцид, руйнування, вбивства, жахіття*; з позитивною семантикою: *перемога, мир, Україна, життя, свобода* [1, с. 20]. Ці лексичні одиниці формують комплексне розуміння концепту ВІЙНА. Подальший аналіз показує, як цей концепт реалізується в таких лексико-семантичних групах на основі поетичного доробку С. Жадана.

Концепт ВІЙНА реалізується в таких лексико-семантичних групах:

- назви військових звань, чинів, посад: ***Військові** їдуть на Схід* [52, с. 6]; *І він шукає цю жінку, мов **генерал** Тютюнник свої полки* [49, с. 116]; *Стоять із псалтирями в руках старійшини й мудреці, за ними **полковники** зі шрамами на лиці, писарі, **джури, гармаші, піхотинці*** [50, с. 142]; *Діти загиблих бійців сміються в порту до чужинців* [50, с. 289]; *Ігор, **капелан**, тридцять років, але не голиться, щоби виглядати дорослішим* [50, с. 70];

- збройні сили, підрозділи: *І з цього боку стояли **війська**/І з того боку теж – стояли **війська*** [50, с. 121]; *Три роки тому формувались **полки**, літо лише народжувалось і жило* [50, с. 110]; *...їдуть на Київ добровольчі **батальйони**, йдуть під небом – опівнічним і порожнім* [52, с. 35]; *З таким*

чорним прапором, проти такого вітру лише захищати столиці, з яких пішли **гарнізони** [50, с. 87], **Військо** виповнює тишу вагону [52, с. 72];

- тактика військових/бойових завдань: *Але так, як ви несете свою віру, хіба що вбитих виносять під час **піхотних атак*** [50, с. 134]; *Щоби припливи були запеклими, як **бої**, щоби ти весь свій час, щоночі, щодня ловив її* [52, с. 103]; *Сходяться вічні погоничі, несучи за собою великодній дух **бійні*** [29, с. 8]; *З **битв**, коли в спазмах ричить ранене кимось повітря, Врятувалися ми хитрістю і знаннями* [50, с. 159]; *І тепер єдине, чого хочу, – вернутись сюди, знову зайняти міста, з яких **відступив*** [50, с. 103]; *Випалює нас у вогні, скріплює нас для ґрунтовки, хоча все це втрачає сенс уже під час **артпідготовки*** [52, с. 34];

- військова зброя, знаряддя та амуніція: *Один із перших **снарядів** прилетів саме в бібліотеку* [50, с. 221]; *Змії сплять на ламких простирадлах, обживають кишені й **армійські ботинки*** [52, с. 12]; ***Солдатське взуття** – саме для цих кам'яних доріг; Господь вдихнув життя в твій **бойовий протигаз*** [50, с. 20]; *Він сидить на бордюрі, обхопивши руками голову. **Камуфляж, берці, шеврон*** [50, с. 228]; *Їхні приятелі в **обладунках** засіли за шахівниці, відставивши вбік закриті **шоломи*** [50, с. 170];

- назви стратегічних воєнних місцевостей: *І стільки світла. Щоразу. Навіки. **Друга лінія оборони*** [52, с. 88]; *Пам'яті тих, хто залишився на **лінії оборони**, пливають небеса цього ранку* [50, с. 84].

У поезії С. Жадана неодноразово згадуються власні назви, частини країни, у яких безпосередньо зосереджені воєнні дії. Виокремлюємо такі лексико-семантичні групи:

- назви частин України: *Потяги завмирають на мить і рушають далі. Військові їдуть на **Схід**, військові їдуть на **Захід*** [52, с. 6]; *Ступай слід у слід, доки холодні січневі зірки обвалюються на **Схід*** [52, с. 72]; *Сонце встає над*

нами з **кордонів східних** [50, с. 24]; **Східний кордон**, по якому проходить застуда. Зими, на яку усі так чекали, тимчасова споруда [50, с. 24];

- назви регіонів та міст України: *Бути соняшником в полях **Донбасу** – це знати, як жити й за що померати* [50, с. 98]; **Київська прописка**, середня освіта. Загинув **під Попасною** на початку жовтня [50, с. 98]; Відстань звідси додому – єдина величина. Я шепочу вві сні: **Галичина, Галичина** [50, с. 182]; Пішов виконувати громадянський обов'язок в місто **Фастів**, у будівельну частину [50, с. 117];

- описові звороти локацій та міст, у яких відбувалися воєнні дії: *Старі жінки, які пропрацювали **тут** ціле своє життя. Шестеро чи семеро. Не так і мало для **міста-мільйонника*** [50, с. 62]; *У цьому місті стоїть сто церков, безліч костелів і ціла тьма синагог* [52, с. 64]; *Горе тобі, **місто всіма забутих**. Горе твоїм жінкам, яким народжувати серед погрому. **Місто зради, місто розпачу, місто отрути*** [50, с. 117].

Важливе місце у структурі поетичних текстів Сергія Жадана займає комплекс життєво-ідейних уявлень автора, що залишає відбиток у його поетичній творчості, в описі свого ставлення до індивідуальних, культурних, суспільно-політичних подій. Фіксація реалій про світ у свідомості митця створює його ірреальний, суб'єктивний опис. А тому в текстах поета війна прозоро виступає злим та темним явищем, приносячи в життя українців багато страждань, болю, втрат та змін. Поет обирає чітку ідентифікацію ворога та жертви. Слушним підтвердженням цього погляду є цитата С. Жадана, який у межах 22-го Форуму видавців у Львові поділився думкою щодо проникнення війни в його творчість та суб'єктивізм у його текстах: «Так чи інакше ти, пишучи про війну, все одно даєш якусь оцінку. Можна керуватися різною інформацією, можна займати різні позиції, можна говорити про хунту, можна говорити про орду, можна говорити про орків чи про бандерівців, але є

простий факт, заперечуючи який, ти говориш неправду. Є факт агресії, є факт окупації, є факт присутності на території однієї держави громадян іншої, які прийшли зі зброєю в руках. У цьому випадку взагалі дуже важко займати нейтралітет, тому що є агресор і є фактично жертва агресора» [6].

Зважаючи на зазначене, доцільно виокремити бінарність опозицій, що містять у собі такі корелятивні пари: війна – мир, життя – смерть, темрява – світло, перемога – поразка, світло – темрява, свій – чужий [16, с. 71].

Опозиція свій – чужий є центральною в поетичній творчості С. Жадана. Використання цієї бінарної пари свідчить про те, що українській національній свідомості притаманні радикалізм та інтенсивне протистояння ворогу (як у воєнному, так і в ідеологічному планах). У досліджуваних поетичних збірках знаходимо такі вербалізатори концепту ВІЙНА на позначення конотації «свій»: *Диявол, Маріє, не знає, що має робити з **нами**, з **нашими голосами**, з **нашими снами*** [31, с. 78]; *Ще один рік **свої** тримаються за **своїх*** [50, с. 79]; *За цей час померла більшість **героїв*** [49, с. 20]; *Діти загиблих **бійців** сміються в порту до чужинців* [50, с. 289]; *Знайомий пішов **добровольцем**. Повернувся за півроку* [50, с. 199]; *До останнього вірити, що ти не стріляв **по нас, по своїх*** [50, с. 115].

Конструкції на позначення «чужий» характеризуються нейтральним або негативним емоційно-експресивним забарвленнями: *За муром **гетто** стоїть світла жона. Перший камінь у тебе кине саме вона* [52, с. 30]; *Я принесу своїм **ворогам** на могили квіти* [52, с. 34]; *Я пам'ятаю тебе, ніби карту східних земель, з яких мене вибили **ворожі війська*** [52, с. 90]; *Коли зайшли **війська**, коли відремонтували сховище, коли їй почали привозити нові книги, мовби хотіли наповнити її новою мовою, себто новою радістю* [50, с. 222]; *Праведникам якраз не щастить в основній їхній масі. Я люблю говорити про **ворогів** у минулому часі* [52, с. 34].

Вірш «Свобода (2 бердичівські євреї)» зі збірки «Життя Марії» С. Жадан присвячує темі «чужі серед своїх». У ньому порушено питання про зрадництво, корупцію, егоцентризм: *Можна навіть пропхати закон – є чувак у мінюсті з поганяловом Флакон: має знайомих серед опозиції, свій серед міліції та органів юстиції. Даєш бабло, стаєш під крило – і робиш вигляд, що тебе тут не було; Впіймають, можуть по повній впаять. Тому мені половину, і вам по двадцять п'ять; Готують проплату. Проводять трани. За пару тижнів добили ганж* [50, с. 121]. Безумовно, автор безпосередньо не ідентифікує таку групу людей як ворогів, проте є чітке усвідомлення того, що вони відсторонюються від моральних та національних цінностей. Іронічно та нетрадиційно описавши свободу в цьому вірші, автор відходить від загальноприйнятих усталених патернів осмислення цієї концепції.

Отже, дослідження художніх творів підтверджує, що концепт ВІЙНА має складну та комплексну структуру. Він є стійкою та багаторівневою когнітивною одиницею, яка залежно від контексту може набувати різних відтінків та розмежовуватись на загальнонаціональну концептосферу та суб'єктно-індивідуальне відображення дійсності. У творчості С. Жадана важливу роль відіграють назви частин України, регіонів та міст, у яких відбуваються воєнні дії. Автор використовує ці назви, щоб передати своє ставлення до індивідуальних, культурних і суспільно-політичних подій, а також концепцію «свій-чужий» для радикалізації та протистояння ворогу. У творах С. Жадана війна зображується як зле та темне явище, що приносить страждання, біль, втрати та зміни. Використання бінарних опозицій, таких як: *війна – мир, життя – смерть, темрява – світло, перемога – поразка, свій – чужий*, підкреслює напруженість та протистояння в творчості автора й відображає радикалізм та протистояння ворогу в українській національній свідомості.

Висновки до розділу 2

Дослідження концепту ВІЙНА вимагає застосування методології лінгвістичного аналізу, який включає дві основні стратегії: перша передбачає вибір конкретного концепту для подальшого вивчення, друга полягає у виборі центрального слова та виявленні його значеннєвих рис. Ці стратегії є взаємозалежні і застосовуються комплементарно для отримання більш точних результатів і глибшого розуміння досліджуваного явища.

Проблема щодо тлумачення терміну війна зумовила появу та функціонування різних, але водночас взаємовиключних кваліфікаторів війни, як-от: міждержавна і громадянська війни (за місцем (*війна на Донбасі*), за часом (*війна 2014–2017 рр.*), за учасниками (*російсько-українська*), за стратегією (*визвольна*), за тривалістю (*трирічна війна*), за масштабом – *повномасштабна війна*)) [13, с. 71].

Війна – 1) політичний феномен, продовження політики, яку держава здійснює іншими, насильницькими засобами, тобто є політикою в її екстремальному, агресивному бутті; 2) збройна боротьба між державами або соціальними, етнічними та іншими спільнотами [34, с. 109-110]. Концепт ВІЙНА є предметом дослідження багатьох розвідок:

- у метафоричному плані: концепт ВІЙНА як *метафора, гра, подорож та стихія* [45, с. 18];
- у фреймовій структурі: концепт ВІЙНА в опозиції «свій-чужий» [2, с. 122];
- крізь призму польової теорії та синонімічних рядів засобами англійської мови [47, с. 62–64].
- за смисловими перенесеннями, квазікомпонентами, конотативними одиницями та бінарними опозиціями [31, с. 246].

Концепт ВІЙНА має широку систему номінантів на позначення цього поняття, як-от: АТО, збройний конфлікт на сході, російсько-українська війна,

російська агресія, російська окупація, неоголошена війна. У плані відображення сенсу, характеру війни, помітна різновекторність концепту та його перетин з іншими концептами у вигляді метафор: *газова, валютна, земельна, виборча, сирна, табачна, конфесійна війни* [16, с. 70].

Аналіз комплексної структури концепту дозволив здійснити виокремлення ядра концепту, що включає одиниці, які прямо пов'язані з обраним концептом: *смерть, біль, страх, кров, жах, зброя*, та периферійну зону, що несе в собі як негативну (*сльози, втрати, горе, зло, ненависть, страждання, вибухи, мертві, руйнування, вбивства, жахіття*), так і позитивну семантику (*перемога, мир, життя, свобода*). До периферійної зони з оцінною негативною семантикою входять такі одиниці: *сльози, втрати, горе, зло, ненависть, страждання, вибухи, геноцид, руйнування, вбивства, жахіття*; з позитивною семантикою: *перемога, мир, Україна, життя, свобода*.

На прикладі поетичних збірок С. Жадана в межах досліджуваного концептополя визначили, що концепт ВІЙНА реалізується в таких лексико-семантичних групах: назви військових звань, чинів, посад; збройні сили, підрозділи; військова зброя, знаряддя та амуніція; назви стратегічних воєнних місцевостей; назви частин, регіонів та міст України; описові звороти локацій та міст, у яких відбувалися воєнні дії.

Розділ 3. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ВІЙНА В ЛІРИЦІ С. ЖАДАНА

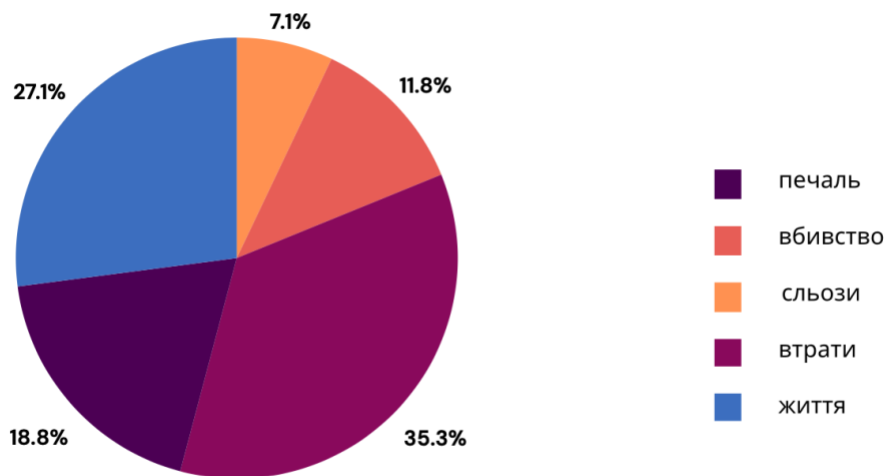
3.1. Моделювання ядерної та периферійної зон концепту ВІЙНА

Теперішній розвиток науки зумовив створення концепцій пізнавальної діяльності. Одним із них є метод моделювання, мета якого – створення спрощеної моделі об'єкта дослідження, що дозволяє краще зрозуміти його, особливо в тих випадках, коли безпосереднє спостереження неможливе. Моделювання також сприяє упорядкуванню властивостей об'єкта, встановленню тотожностей та відмінностей між його різними елементами. Характерною особливістю моделі є її наочний характер, який виявляється в наявності узагальненої схеми з багатьма компонентами, що формують її структурне наповнення. Однак конкретна реалізація моделі не обов'язково включає всі її елементи, а лише певні компоненти, що визначаються необхідними і допустимими умовами реалізації.

Концептуальні структури та схеми є продуктами застосування методу моделювання в межах концептів. У концепті ВІЙНА виділяємо основні два шари: ядро та периферію.

Головним вербалізатором досліджуваного концепту в поезиці С. Жадана є лексична одиниця *війна*, наприклад: *...про те, що життя має тривати навіть тоді, коли триває **війна*** [50, с. 40]; *Пахне **війною**. Такий час, що тільки вітчизна буде ридати за мною* [49, с. 128]; ***Війна** мене навчила не говорити про втрати. З живими краще. Живих принаймні можна порятувати* [52, с. 34]; *За **війною** найкраще спостерігати на відстані* [52, с. 114].

Кількісний метод уможливив виділення у складі ядра номінативного поля концепту ВІЙНА в аналізованих поетичних збірках С. Жадана таких одиниць (діагр. 1):

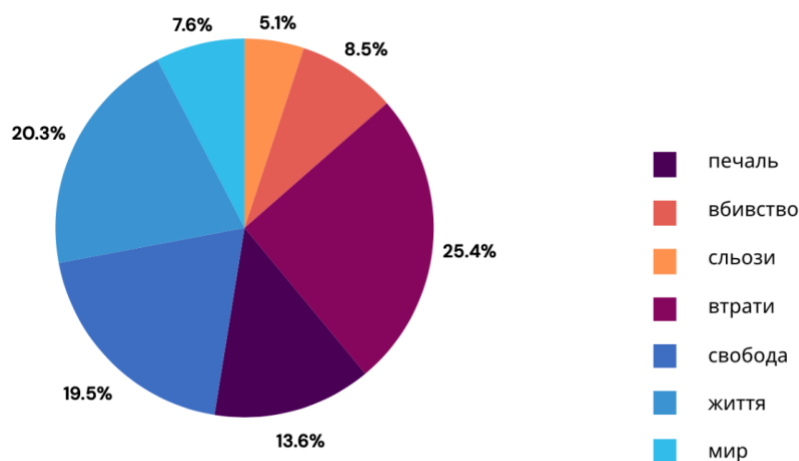

Діаграма 1. Частотність використання лексичних одиниць у складні ядра номінативного поля концепту ВІЙНА

- смерть (88 лексичні одиниці – 35, 2%): *Що робить смерть? Роз'єднує всіх, ламає мову, мов залізничні мости* [50, с. 79]; *Тих, хто помер, не лякає смерть* [52, с. 20]; *Смерть не пізнає нас у лице* [52, с. 21]; *Смерть говорить: зі мною завжди нелегко* [50, с. 90];
- біль (35 лексичні одиниці – 14%): *Перекрикують біль, ніби ламають загати, ніби криком хочуть спинити кров убивчу* [50, с. 91]; *Білі зарубки болю серед чорного снігу* [50, с. 28]; *...і співають, не знаючи, що таке ноти, люблять, не знаючи, що таке біль* [52, с. 77]; *Тягнуться, тягнуться болючі сліди жіночих підборів від залізничної станції до військового* [49, с. 65];
- кров (46 лексичні одиниці – 18, 4%): *Перекрикують біль, ніби ламають загати, ніби криком хочуть спинити кров убивчу* [50, с. 91]; *Скоро проступить кров, скоро проллються сльози* [50, с. 99];

- страх (48 лексичні одиниці – 19, 2%): *Йди, чоловіче, звідси, проминай береги, забирай із собою свою смерть і **страх*** [50, с. 122]; *Про **страх** та безвихідь розкажуть ті, хто тебе не читає* [49, с. 48];
- дієслівні конструкції зі значенням припинення функціональних процесів життя (33 лексичні одиниці – 19, 2%): *Все, що в тебе є – це свобода **загинуту** у бою* [50, с. 20]; *Хтось розповів, що його **підстрелили** на блокпосту, вранці, зі зброєю в руках, якось випадково – ніхто нічого не встиг зрозуміти. **Поховали** в спільній могилі – їх там усіх так і **ховали*** [50, с. 45]; *Бо я ще не знаю, як це – **Гинути** від жорстокої людської руки* [50, с. 150]; *Краще допоможі тим, хто дійсно **гине** між хвиль. Допоможі тим, хто **не вигрібає**, дай їм руку, допоможі* [52, с. 18].

Оскільки концепт являє собою суб'єктивне ментальне уявлення людини про світ, периферійна зона становитиме метафоричну інформацію та оцінно-емотивні компоненти. До цього шару досліджуваного концепту входять такі одиниці (діагр. 2):

Діаграма 2. Частотність використання лексичних одиниць у складній периферії номінативного поля концепту ВІЙНА

● втрати (30 лексичні одиниці – 25, 4%): *Пам'ятаєте, що сказано в пророків про біль і терпіння, про птахів, які падають на міста, мов каміння? Ось саме тоді й починаються, власне, **втрати** [50, с. 128]; І коли вона не отримує від нього листів, і починає нити і рахувати **втрати** [52, с. 66];*

● життя (23 лексичні одиниці – 20, 3%): *Господь вдихнув **життя** в твоїй бойовий протигаз [51, с. 20]; Ціле життя на те, щоб не боятися смерті [51, с. 84];*

● свобода (22 лексичні одиниці – 19, 5%): *Все, що в тебе є — це свобода загинути у бою [51, с. 20];*

● печаль (16 лексичні одиниці – 18, 8%): *Стоять при своїй **печалі**, коло своєї знемоги, ховаються всю ніч на вокзалі, наче в церкві старій за облоги [52, с. 85]; Горло твоє буде криваве, **печаль** – нестерпна, прокляття твоє буде чорним, а шибениця високою [50, с. 106]; І входить **печаль** за фортечні стіни, змащені чоловічою кров'ю [49, с. 92];*

● вбивство (10 лексичні одиниці – 11, 8%): *Не може, каже, бути чужих там, де така пітьма, де півроку тривають дощі, а півроку – зима, чужими нас, каже, робить наша погорда, вона сама нас знаходить і **вбиває** сама [50, с. 8]; Як тебе не вистачає. Особливо, коли починають **вбивати** [49, с. 96];*

● мир (10 лексичні одиниці – 11, 8%): *Можливість миру, як і можливість бою, не привід, аби тікати разом із юрбою [51, с. 16];*

● сльози (6 лексичні одиниці – 7, 1%): *Скоро проступить кров, скоро проллються **сльози** [50, с. 99]; А він знаходить сльозу, торкнувши мертву повіку [49, с. 109].*

Отже, у поетичних творах Сергія Жадана концепт ВІЙНА розкривається через широкий спектр лексичних одиниць, що формують ядерну і периферійну зони концепту. Подальший аналіз дозволяє детальніше розглянути, як

концептополя СМЕРТЬ і ЖИТТЯ відтворюються в ліриці С. Жадана, відображаючи складну взаємодію цих понять у контексті війни.

3.2. Репрезентація концепту ВІЙНА в ліриці С. Жадана через концептополе СМЕРТЬ

Однією з найістотніших рис поезії С. Жадана є гостре сприйняття екзистенційності людського буття. Як слушно зазначає І. Борисюк, особисті переживання та глобальні катастрофи вплинули на творчість митця, у творах якого наскрізно простежуються мотиви неунікності смерті і загроженості життя [3, с. 93]. Російсько-українська війна або російська збройна агресія проти України відіграє важливу роль у житті письменника ще з 2014 року – початку вторгнення на сході України. Ідейним матеріалом для віршотворення слугують не лише образні уявлення про війну самого автора, але й історії українських військових, що допомагає створити правдивий опис несправедливої, страшної та болючої війни. У ліриці митця смерть є невід’ємною частиною ідеології війни. Остання є точкою невідворотності, до якої суспільство прийшло через несправедливість, невизначеність, розхитаність, неоднозначність вибору.

Поетичні твори С. Жадана просочені концептополем смерті. Автор зображує смерть, що є наслідком війни, як неминучу та фатальну подію в житті людей і суспільства. Індивідуально-авторська метафоризація слугує ключовим елементом для репрезентації індивідуального сприйняття реальності війни. Концептополе СМЕРТЬ часто вербалізується за допомогою смислових перенесень: *Що робить смерть? Роз’єднує всіх, ламає мову, мов залізничні мости* [50, с. 79]; *Тих, хто помер, не лякає смерть* [52, с. 20]; *Смерть не пізнає нас у лице* [52, с. 21]; *Смерть говорить: зі мною завжди нелегко* [50, с. 90].

Концептуальною метафорою смерті в поезиї С. Жадана є образ жінки: *Смерть, мов жінка, до кінця тримає інтригу, не маючи до тебе ні поблажливості, ні стриму; І вона стоїть перед тобою, дивлячись у вічі. І шрам, як вірш, прописується по шкірі, поруч легені, на лівому передпліччі* [50, с. 28]; *Вони б мали тебе називати сестрою. Просто мертві не пам'ятають про батьків та освіту* [50, с. 90].

Також прослідковується звернення автора до водного світу та ототожнення смерті з образами мертвої риби: *Яблука падають і лежать у траві, ніби риби, яких викинуло на берег – ще не померлі, але вже не живі* [52, с. 15]; *Піймана риба висить на веранді, мов на хресті* [52, с. 19]; *Гнати нашим тілом надію, ніби рибу на чорний берег* [49, с. 49]; *Сльоза на вії, як у риби гачок на губі* [50, с. 106]; *Впиши мене до своєї книги, апостоле темноти. Мою особу підтвердять морські кити* [50, с. 183]; *Свобода тримається на трьох китах: ринок, демократія і кулі в животах* [50, с. 121]. І. Борисюк зауважує, що образність рибного світу в художній літературі безпосередньо пов'язана із християнськими мотивами. Мертва риба в поезиї С. Жадана є атрибутикою героїв, на яких чекає смерть, й уособлює смерть та свободу, яку загиблі отримують, відійшовши в інше життя [3, с. 97].

Лірика С. Жадана містить чималу кількість образів природи, як рефлексія на тему війни та водночас є об'єктом смерті. Часто автор пов'язує тему смерті з водою: *Ще по зимі лежать померлі в озерах, ще в кожному поцілунку може ховатись хвороба* [52, с. 116]; *Я забуватиму його ріки, буду заплющувати повіки, буду зчитувати плакати, я буду чекати, я вмію чекати* [50, с. 188]; *А він лежав, розкинувши руки, на серпневій воді, важкий, мов хрест на чоловічих плечах* [50, с. 122]; *Кидай мертвих за борт, кидай мертвих за борт. Пускай під воду холодні тіла, замотані в шовк* [52, с. 22]; *І десь там – між холодом і теплом, між тяглістю каменю й рухом води – завмирає і*

лишається тлом усе, що потрапляє сюди [52, с. 48]; *Життя процес взагалі підступний, так ніби **тонеш серед ріки*** [50, с. 7].

Бінарна опозиція «свій – чужий» трапляється в концептополі СМЕРТЬ. Море або річка уособлюють лінії, що розмежовують світ земного життя з потойбіччям, яким позначається територія ворога: *Тиха **зимова ріка**, що впадає в нікуди* [50, с. 32]; *Світло спалахує **за рікою*** [50, с. 34]; *Три роки тому ти відчував, як горять небеса, як **ріка** серед чорної ночі тече* [50, с. 109]; *До неї вливається тьмяність, вливається морок, впадає темрява, як **ріка** впадає в море* [52, с. 58]; *Тиша між **берегів річкових**. Не поясниш нічого нікому* [49, с. 90]; *Чорний ґрунт обривається **морем**, ніби цензурою чийсь рукопис* [49, с. 140].

Смерть в аналізованих поетичних творах С. Жадана усвідомлюється як результат вчинків людини, які вона зробила протягом свого життя. Якщо було обрано темну сторону, поза мораллю, то людина приречена на страждання. Зокрема, у вірші «Як воно, – питає він, – жити без почуття провини?» зі збірки «Життя Марії» поет вербалізує концепт смерті в наскрізному для авторської поезики контексті роздумів над зрадою. Тих, хто ініціював останню, чекатимуть пекельні муки: *Сам відчуєш цей рваний відчай без тиші й стриму. Сам побачиш **пекучий вогонь по кожному вчинку**. Будеш мучитись серед ночі за кожну неточну риму, **будеш мучитись** уві сні за кожну ображену дівчинку; Кожен голос, тобою **зраджений**, голоситиме з неба, кожне серце, тобою розбите, позбавлятиме спокою* [50, с. 106].

Індивідуально-авторській поетичній картині С. Жадана притаманне використання епітетів із прикметником чорний, що слугує символом смерті: *Сатана розпалює свої **чорні** мартени* [50, с. 7]; *Ночі не мають сенсу без **темноти**. Світи наді мною, **чорне** сонце, світи* [52, с. 9]; *Усіх нас нищить небесний терор, усіх нас винесуть в **чорний** коридор* [52, с. 20]; ***Чорна**,*

ламана, зла, зимова **тиша**, як смерть, стоїть за дверима [50, с. 22]. Особливо яскраво автор кольоризує природу: *Але містом перетікає ріка. Перетікає вже стільки літ. Безкінечна, **чорна**, важка, розрізає світ* [52, с. 30]; *Знаходь, відчитуй і запам'ятовуй: чекання в листі, пам'ять у камінні, тривога в **чорній** польовій траві* [52, с. 53].

Концептополе смерті ототожнюється з темрявою: *Ось тут не договорив про **темряву**, про те, як вона різко охопила нас на порожній вулиці, при вечірніх вогнях* [49, с. 78]; *І відпускаєш течію, ступаєш, і **темрява** ступає за тобою* [49, с. 53]; ***Темрява** на плечі* [49, с. 101]; *Ночі не мають сенсу без **темноти**. Світи наді мною, **чорне** сонце, світи* [52, с. 9].

Війна як явище згубне та смертоносне актуалізується в поезиці автора і знаходить своє відображення в описах сімей, які втратили рідних на війні: *Хлопчик торкається барвистих птахів на чорних **вдовиних** сукнях* [49, с. 71]; *Марія співає з **сиротами** та **вдівцями*** [50, с. 142]; *Ти спробуй домовитись із **вдовами** й **сиротами*** [49, с. 92]; *Розкажеш **вдовам** що-небудь про вірність, якою скріплюється їхня самотність* [49, с. 93]; *Ніхто не приносить квіти на могилу її старшому **брату*** [52, с. 6].

Концептуальним образом смерті в ліриці є образи мерців, зображені крізь призму холоду та темряви: *Як на **небіжчиків** у нас забагато боргів* [52, с. 21]; *Кидай **мертвих** за борт. Пускай під воду **холодні тіла**, замотані в шовк. **Мертві** не знають клопоту, не знають турбот. Скидай **прокажених** у хвилі, скидай **зачумлених в ніч, тих, кого з'їли сухоти**, мов черва, **сотні мертвих сердець і сотні холодних облич*** [52, с. 22]; ***Мертвим** місце між **мертвих*** [52, с. 23]; *Живі люблять до смерті. Потому люблять **мерці*** [52, с. 31]; *І земля, мов камінням, наповнена **мерцями**, і **мерці** годують від травня до серпня молоду кукурудзу своїми серцями* [52, с. 88]; *На зворотному шляху підбираємо **мерців*** [49, с. 93]; *Просто **мертві** не пам'ятають про*

батьків та освіту [50, с. 90]; *Що це за пісня про мертву жінку серед полів?* [50, с. 106]; *Що за радість вертатися в місто мертвих, яка з цього користь?* [50, с. 116]; *Тут і нам, живим, не вистачає снаги, а що вже мертвому робити на цих берегах?* [50, с. 122]; *Мертві* виходять із домовин, ніби з метро на кінцевій [50, с. 148]. Показово, що гостра емоційність описів таких образів надає поетичним текстам складності сприйняття та підкреслює відчуття жалю і страху війни з її наслідками. Зауважимо, що військових загиблих автор описує з великою шаною та співчуттям: *Так ми оспівуємо полеглих у золотому піску надвечір'я* [49, с. 7]; *Щоранку нагадуємо всім про кількість загиблих* [49, с. 204].

Ще одним репрезентантом концептополя смерті слугують описи тиші, що доволі часто репрезентовано в ліриці С. Жадана. Автор персоніфікує її та деталізує, створюючи образ мертвої атмосфери війни: *Тиша середини року лишається головною* [50, с. 176]; *Хотілося б удачу плескати по плечу, хотілося б, щоби скінчилась тиша тривала* [50, с. 177]; *Коли вона уповільнюється, мов ріка, тиша торкається її скронь* [52, с. 48]; *Тиша стоїть між них. За ними лежать поля* [52, с. 71]; *Чорна, ламана, зла, зимова тиша, як смерть, стоїть за дверима* [50, с. 22]; *Нічні небеса, чорні підвали, мертва тиша, сувора вітчизна* [50, с. 115].

Важливим архетипом концептополя смерті є образ дороги, що осмислюється в побутовому та міфологічному просторах. Принагідно зауважимо, С. Жадан неодноразово використовує символ мандрівки героїв як спроби віднайти світло (рай), але вони, навпаки, знаходять темряву і смерть: *Коли вони ідуть – назавжди, навіки, на межі радості і тривоги, вітрила їхніх легень розгортаються на вітрі, наповнюючись солоним духом дороги* [50 . 180]; *Коли ти спиши, він рухається з передмість, рухається між дерев, падає над стежками, над цегляними брамами, над ганками й хідниками, над*

кожним із перехресть, над кожним з обійсть, над кожною з колій, над кожним із бездоріжж, над школами, над вокзалами, над мостами, **падає до безкінечності, падає до нестями** [50, с. 49].

Подорожі мандрівників у ліриці поета безпосередньо пов'язані з війною, її трагічними наслідками та болем тих, чийх рідних забрала смерть: *Дорога, на якій рідко кого побачиш; Тягнуться, тягнуться болючі сліди жіночих підборів від залізничної станції до військового цвинтаря* [49, с. 65]. Дорога постає як шлях, на якому герой прагне досягнути вершини, ілюзорної землі свободи, що насправді є землею смерті [34, с. 94]: *Ось я лишаю зброю й починаю повзти, повзти від того, в що ніколи не вірив, ось обповзаю **дороги** та очерети, обповзаю мертвих патрульних і розірваних командирів* [50, с. 18]; *І тепер ось перед його пташиним лицем стоїть його **дорога**, себто його мета* [50, с. 252].

Іншим образом описуваного концептополя є почуття, які людина отримує, будучи свідком або учасником війни. Концептополе СМЕРТЬ вербалізується за допомогою лексем зі значенням:

1) **біль**: *Перекрикують **біль**, ніби ламають загати, ніби криком хочуть спинити кров убивчу* [50, с. 91]; *Білі зарубки **болю** серед чорного снігу* [50, с. 28]; *...і співають, не знаючи, що таке ноти, люблять, не знаючи, що таке **біль*** [52, с. 77]; *Тягнуться, тягнуться **болючі сліди жіночих підборів** від залізничної станції до військового* [49, с. 65]; *Час, який у нас є, зцілить будь-які **болі*** [50, с. 39]; *Не плутаєш **біль** із любов'ю і злість із журбою* [50, с. 38]; *Просто цей світ не може в собі вмістити такої кількості **болю** й такої кількості ніжності* [50, с. 39]; *...і всіх нас покличуть, з речами, з ковдрами, з рештками **болю*** [50, с. 72]; *Любов варта всього – варта **болю** твого, варта твоїх розлук* [50, с. 104];

2) **сльози**: *Скоро проступить кров, скоро проллються сльози* [50, с. 99]; *Дивиться на сонце, плаче без сліз* [50, с. 228]; *А він знаходить сльозу, торкнувши мертвої повіку* [50, с. 101];

3) **крик**: *Сіре повітря, наповнене криком* [50, с. 56]; *Перекрикують біль, ніби ламають загати, ніби криком хочуть спинити кров убивчу* [50, с. 91]; *кричать птахи, як чоловіки, з того боку ріки* [49, с. 100];

4) **жаль**: *Маємо слова, щоби висловити свій жаль* [50, с. 201]; *Хай по мені не залишиться сліду, хай не залишиться жодного жалю* [50, с. 187];

5) **жалоба**: *Поети стоять над нею в жалобі* – *салютують їй відходу* [49, с. 139].

Важливою деталлю у вербалізації концепту є порівняльні звороти, що безпосередньо пов'язані з життям на межі катастрофи, війною та втратами. С. Жадан неодноразово використовує образи кораблів і морських подорожей як метафори для людських випробувань і долі: *Список імен – ніби список кораблів, що затонули* [46, с. 152]; *Значити їхній відхід пташиним співом, відпускати їх у глибокі сніги, ніби в море, в човнах, вантажених гірким слобожанським терном* [46, с. 11]. Депресивні мотиви смерті також прослідковуються в елементах природи зі значенням невиліковної хвороби: *Дерева стоять, ніби онкологічно хворі: уже зрозуміло, чим це закінчиться, уже тепер можна все передбачити, уже тепер видно, що смерть переможе* [46, с. 22]; *Ще по зимі лежать померлі в озерах, ще в кожному поцілунку може ховатись хвороба, а вони вже шліфують камені по кар'єрах, і озивається порожньою кам'яною утроба* [45, с. 116].

Одним із ключових стилістичних засобів, які використовує автор для підкреслення сильних депресивних настроїв є риторичні запитання: *Чому саме ви потрапили до темних потоків?* [50, с. 10]; *Нащо вірити в те, що не має для тебе жодного значення?* [50, с. 58]. С. Жадан неодноразово застосовує

гіперболи, які додають емоційної насиченості і драматизму, наприклад, у вірші про танцюючого теслю з'являються рядки: *Сонце, мов півень із відрубаною головою, б'є крильми?* [49, с. 13]. Такі образи створюють яскраві, експресивні картини, що посилюють вплив на читача.

Відзначимо, емоційні переживання героїв лірики С. Жадана мають важливе значення в розумінні того, який слід залишає війна в житті людей. Отже, концептополе СМЕРТЬ має довільну та широку структуру в поетиці письменника. Образи мерців, смерті-жінки, дороги, мертвої риби, тиші та емоційної вразливості є тісно пов'язані між собою, що свідчить про особливість індивідуально-авторського вираження концепту ВІЙНА.

3.3. Репрезентація концепту ВІЙНА в ліриці С. Жадана через концептополе ЖИТТЯ

Питання екзистенційності постійно присутні в поетичних надбаннях автора. Сповнені особистим досвідом та історіями військових, образ смерті не можливий без його поєднання із життям. Останнє в ліриці С. Жадана не характеризується як романтичне та мрійливе, насичене радостями та спокусами. Незважаючи на те, що війна і смерть є постійними антиподами життя в поезії поета, у своїх творах С. Жадан відводить місце життю, оскільки ніщо не стоїть на місці, все постійно зазнає змін: почуття, настрої, суспільні події. Доти, поки в житті є час для справжніх емоцій, любові, віри та надії, існування триває. Тому герої творів поета знаходять сенс у своєму житті, навіть у важкі моменти, коли їх доля терниста.

Концептуальним образом ЖИТТЯ у віршах С. Жадана є свобода. Герої лірики автора є очевидцями або учасниками воєнних дій, що безпосередньо усвідомлюють цінність свободи. Семантична наповненість, на відміну від концептополя СМЕРТЬ, змінюється. Зазначимо, що індивідуально-авторське

зображення свободи набуває рис волі, свіжості й любові та часто поєднуються з елементами природи: *: І жінки, говорячи про дітей, видихають тепло свободи* [50, с. 86]; *Люди – з серцями, ритмічними від свободи* [50, с. 160]; *З подиху вітряної свободи, з руху, гамору й нетерпіння* [50, с. 242]; *Поєднуючи небеса і води духом стиглості і свободи* [50, с. 247]; *Не витрачай свою волю на нас – ми впораємося самі* [52, с. 18]; *Вікна вихоплювали прохолоду і, ніби прапор або свободу* [52, с. 18]; *Так ми видихаємо нашу свободу* [52, с. 61]; *Свобода проявляється не лише у фізичному плані, але й моральному, такому, як свобода вибору/дії: все, що в тебе є – це свобода загинути у бою* [50, с. 20]; *Тому що ніколи тебе не вирвеш, ніколи не забереш, тому що вся твоя свобода складається з меж* [50, с. 26]; *Воно тримається вірності, яка була, і хоче вирватися на свободу* [52, с. 106]. У переосмисленні війни свобода сприймається як така, за що заплатили велику цілу – життя людей: *Цей гіркий дим – дим свободи* [49, с. 40].

Війна як руйнівна стихія змінила життя тих, кому довелося змінити місце проживання. В аналізованих поетичних збірках актуалізується мотив переселення та біженства, оскільки через воєнні дії на Донбасі чимало людей покинули рідний дім. У ліриці цей образ зображується в такий спосіб: *Сторожкі голоси біженців і прочан* [50, с. 17]; *Нам ніколи більше не бачити знайомих облич. Ми з тобою біженці. Нам з тобою бігти крізь ніч* [50, с. 14]; *Наші діти, Маріє, ростуть, ніби трава: чорні робочі долоні, стрижена голова, зранку стоять на зупинках, неприкаяні, як пірати – тимчасова адреса, країна напівжива* [50, с. 5]. Автор використовує порівняльний зворот *неприкаяні, як пірати* на позначення переміщених осіб у зв'язку з війною, ототожнюючи їх із піратами, тобто тими, що не мають власного дому.

Однією із сил, що керують життям, є образи кохання у віршах поета. У збірці «Життя Марії» автор змальовує мотив кохання з погляду свого реалістичного світосприйняття. С. Жадан характеризує різну любов:

1) **романтичну**: *Слухати твоє серце, що лишається непокірним, перебирає на себе всю **любов** та увагу [50, с. 35]; Кожен видих твій, кожна прожилка твоя наповнені тепер його **любов'ю** і таємницями [50, с. 32]; Історії про **любов** починаються зранку, в холодній кімнаті, де ці двоє намагаються в сліпому світанковому освітленні твердо дивитися одне одному в очі [50, с. 43]; Чоловіки **закохуються** так, як кити вистрибують на берег – без жодного шансу на повернення [50, с. 50]; Що її, виявляється, не хочеться лишати надовго, що **за неї**, виявляється, **хочеться чіплятись зубами**, що для **любові**, виявляється, достатньо цього вокзалу старого і літньої порожньої панорами [52, с. 6]; Тому що для нього найгіршим з усіх терзань, миттю, коли починались усі його біди, завжди було **проводжати її** на нічний вокзал, до останнього сподіваючись, що вона не поїде [52, с. 67]; Я обожнюю твою втому, яка спонукає нас **втішати** одне одного [52, с. 16];*

2) **дитячу**: *А ось твій, Маріє, син говорить дивні слова, бачить різні знамення, чинить різні дива, стверджує нам уперто, що сила **в любові**, так ніби саме з **любові** росте трава [50, с. 8];*

3) **тілесну**: *З того, що безіменні чоловіки зважувалися на відданість і **любов**, й ступали до цієї **любові**, мов до ріки, не боячись пересудів і обмов [50, с. 17];*

4) **духовну** з біблійними мотивами: *Моєї **любові** стане на всіх, навіть на тих, хто хотів мене вбити [52, с. 35];*

5) **пов'язану із самотністю та болем розлуки**: *Що таке любов? **Любов** – це щеня, чий господар загинув в автомобільній аварії [52, с. 106]; У його коридорах стояла **любов**, як хвороба в поразках [52, с. 60]; І коли б вона*

прокидалась вночі і вслухалася в тишу за вікнами чи видивлялась світло в темній воді – я б любив її і тоді [49, с. 235].

Образ любові за своєю природою зображений не лише як уособлення справжності взаємних почуттів, але й як така, що є руйнівною та болючою. Такі сенси виражені за допомогою порівняльних структур, риторичних запитань, описових зворотів та повторів відповідно: *Моя любов, як ця осіння смола. Де ти була, любове, коли нас убивали, де ти була?* [50, с. 24]; *Але навіть любов – ту, що стількох зламала – я теж запам'ятаю, звісно, запам'ятаю* [50, с. 39]; *В її листах стільки турботи, стільки любові, стільки отрути* [50, с. 188].

Метафоричні образи природи в поезиці автора свідчать про те, що неромантизоване життя триває всупереч війні та травмам, які вона принесла: *Дерева, що ростуть на горбах, особливо тверді* [50, с. 265]; *Сузір'я в чорному небі, як шиті рани. Вона озивається вночі на кожен шерех. Захиляються узбережжя, дихають океани* [50, с. 181]; *Починається осінь, закінчується рік. Серпень лишає стільки шрамів і ран* [50, с. 255]; *Але містом перетікає ріка. Перетікає вже стільки літ* [52, с. 31]; *Ліси стоятимуть, як літери в паперах, і рівень тиску в ріках та озерах пов'язаний з погодою лише* [52, с. 31]; *Коли із зони виходять діти й дорослі, там все одно лишаються звірі й рослини. Там лишається небо, як порожня майстерня, і земля, мов камінням, наповнена мерцями, і мерці годують від травня до серпня молоду кукурудзу своїми серцями* [52, с. 88].

Важливими елементами зображення продовження життя та любові всупереч війні є метафоричні конструкції: Про те, що життя має тривати навіть тоді, коли триває війна [50, с. 40]; Білі зарубки болю серед чорного снігу [50, с. 28] Люблять, не знаючи, що таке біль [52, с. 77]. Ці метафоричні образи відображають складність, трагізм та неоднозначність сприйняття війни, але

водночас життя йде далі та наповнює існування людей прагненням до свободи, любов'ю та життям.

У вірші «Звідки ти, чорна валко, пташина зграє?» автор використовує колективне «ми» як уособлення примирення груп суспільства: *Наше місто було з каменю та заліза. / У кожного з нас тепер у руці дорожня валіза. / У кожній валізі попіл, зібраний під прицілом. / Тепер навіть у наших снах пахне горілим* [50, с.10]. У цьому колективному «ми» через діалог розповідається в минулому часі про труднощі військових дій і долю біженців зі Сходу.

Варто згадати, що Жадан часто застосовує побудову антонімічних фраз як поетичний прийом. Через таке смислове протиставлення автор досягає реалістичного відображення повсякденного життя: *Як добре було, як нестерпно було, як тебе нищило і вело, як це торкалось твоїх основ, як просто все це почати знов* [50, с. 46]; *Розуму всім щасливим. Радості всім нещасним* [50, с. 16].

Отже, Сергій Жадан не романтизує концептополе ЖИТТЯ, а, навпаки, підкреслює, що війна не приносить позитивних фіналів для героїв ліричних текстів автора. Показово, що образність продовження життя крізь призму свободи, переселенства, кохання та природи є невід'ємною частиною індивідуально-авторської картини поета.

Висновки до розділу 3

Грунтуючись на останніх дослідженнях у галузі лінгвістики, можна зробити висновок, що поняття «концепт» поєднує в собі як універсальні, так і особисті та національно-специфічні характеристики певного народу. Вивчення концептуальних структур у ліриці С. Жадана уможливило застосування методу моделювання у межах концепту ВІЙНА.

Головним вербалізатором досліджуваного концепту в поезії автора є лексична одиниця війна, наприклад: *Пахне **війною**. Такий час, що тільки вітчизна буде ридати за мною* [29, с. 128]; *За **війною** найкраще спостерігати на відстані* [52, с. 114].

Ядерна та периферійна зони концепту складаються переважно з понятійних складників, які визначаються за допомогою лексичної репрезентації. До центру номінативного поля концепту ВІЙНА в аналізованих поетичних збірках С. Жадана належать такі одиниці: *смерть, біль, кров, страх*. Периферійну зону досліджуваного концепту становлять такі одиниці: *втрата, печаль, вбивство, дієслівні конструкції зі значенням «закінчення життя»*.

Дослідження номінативного поля ВІЙНА в поетичній творчості поета розкриває лінгвокультурний потенціал концепту. Лірика автора чітко відображає систему цінностей, болей та переживань української лінгвокультури, яка відстежується в комплексній сукупності контекстуальних семантичних інтерпретацій, відібраних для аналізу віршів автора. На основі репрезентативного складу конотативно-сміслових елементів виокремлено систему символно-образних репрезентантів концепту ВІЙНА в концептополях СМЕРТЬ та ЖИТТЯ.

Концептополе СМЕРТЬ вербалізується за допомогою метафоричних структур (*Що **робить** смерть? Роз'єднує всіх, ламає мову, мов залізничні мости* [50, с. 79]); ототожнень смерті з образами природи (*Ще по зимі лежать*

*померлі в озерах, ще в кожному поцілунку може ховатись хвороба [52, с. 116]), риби (Сльоза на вії, як у **риби** гачок на губі [50, с. 106]), жінки (Смерть, **мов жінка**, до кінця тримає інтригу, не маючи до тебе ні поблажливості, ні стриму; **І вона** стоїть перед тобою, дивлячись у вічі. **І** шрам, як віриш, прописується по шкірі, поруч легені, на лівому передпліччі [50, с. 28]); бінарної опозиції «свій (земне життя) – чужий (море/річка)» (До неї вливається тьмяність, вливається морок, впадає темрява, як **ріка** впадає в море [52, с. 58]); використання епітетів із прикметником чорний (Сатана розпалює свої **чорні** мартени [50, с. 7]); порівняння з темрявою (**І** відпускаєш течію, ступаєш, і **темрява** ступає за тобою [49, с. 53]); образів мерців (**Мертвим** місце між **мертвих** [52, с. 23]); описи тиші (**Тиша** середини року лишається головною [50, с. 176]); образ дороги (Коли вони ідуть – назавжди, навіки, на межі радості і тривоги, вітрила їхніх легень розгортаються на вітрі, **наповнюючись солоним духом дороги** [50, с. 180]).*

Концептуальним образом ЖИТТЯ у творчості автора слугують лексеми та образи: *свобода* (*І жінки, говорячи про дітей, видихають тепло **свободи** [50, с. 86]); біженці* як люди у пошуці нового життя (*Нам ніколи більше не бачити знайомих облич. Ми з тобою **біженці**. Нам з тобою бігти крізь ніч [50 с. 14]); образи різних виявів любові – романтичної, дитячої, тілесної, духовної, пов'язаною з самотністю та болем розлуки (Слухати твоє серце, що лишається непокірним, перебирає на себе всю **любов** та увагу [50, с. 35]; **З** того, що безіменні чоловіки зважувалися на відданість і **любов**, й ступали до цієї **любові**, мов до ріки, не боячись пересудів і обмов [50, с. 17]; Моєї **любові** стане на всіх, навіть на тих, хто хотів мене вбити [52, с. 35]; Що таке любов? **Любов** – це щеня, чий господар загинув в автомобільній аварії [52, с. 106]).*

ВИСНОВКИ

У сучасному світі художні твори є важливим джерелом для вираження глибоких соціокультурних та емоційних переживань. Однією з найважчих і найбільш болісних реалій, з якими стикається сучасне суспільство, є війна. Цей загрозливий феномен стає об'єктом писемної рефлексії та вербалізації у ліриці. В українському мовному просторі виникають різноманітні шляхи вираження концепту ВІЙНА. Аналіз художніх творів С. Жадана дозволяє розкрити не лише відмінності в культурних підходах до цієї теми, але й виявити особливості вираження важливими рефлексіями про війну.

У ході роботи над аналізом вербалізації концепту ВІЙНА в поетичній творчості С. Жадана нам вдалося зробити такі висновки:

1. Було розглянуто ключові характеристики, ознаки та структурні особливості концепту як центрального поняття у когнітивній лінгвістиці. З'ясовано, що детальне дослідження концепту у межах мовознавства є перспективним та важливим напрямом вивчення. Концепти формують концептуальну картину світу (ККС) і має кілька характеристик: єдина для всіх мовних колективів, породжена національною свідомістю, об'єктивно відображає світ, постійно змінюється і є динамічною, універсальна основа для людства, однак має культурні варіації. А також мовну картину світу (МКС), що є мовним втіленням ККС та конкретизує знання про зовнішнє навколишнє середовище через мовні засоби, такі як лексика і синтаксис, відображаючи культурну специфіку кожної мови.

2. Концепт є складним поняттям, яке поєднує загальні значення, характерні для ментальності різних народів, із суб'єктивним сприйняттям, оскільки кожна людина формує та розуміє концепти по-своєму. Концепт має ядро-периферійну структуру та відкриту організацію. Ядро концепту складається з конкретно-образних характеристик, тоді як периферію

утворюють абстрактні ознаки, які можуть бути довільними та варіативними. Відсутність одностайного визначення концепту зумовлює появу різноманітних класифікацій концептів, зокрема 1) *концепти наукової/повсякденної свідомості*; 2) *пізнавальні і художні*; 3) *концепти-універсалії, концепти унікалії-ідіоетнічні*; 4) *універсальні, соціальні та національні*; 5) *первинні та вторинні*; 6) *концепти Античності, концепти Нового часу* тощо; 7) *прості та складні*; 8) *лексичні, фразеологічні й граматичні концепти*; 9) *концепт-мінімум, концепт-максимум*; 10) *концепти-універсалії духовної культури, концепти-символи, емоційні*. У межах типології розрізняють бінарні параметри: *параметричність, непараметричність; універсальність, специфічність; регулятивність, нерегулятивність*. З огляду на згадану типологію концепт ВІЙНА постає непараметричним універсальним регулятивним (передбачає фіксацію норми в площині цінностей (війна – це руйнівне та болісне явище)) явищем.

3. Визначено методологічні принципи проведеного дослідження, його етапи та методи. Установлено, що найбільш продуктивним методом об'єктивації концепту є лексичний рівень в поезиці С. Жадана за допомогою таких лексичних одиниць: *воєнний конфлікт, боротьба, стан ворожнечі, сутичка, озброєння*. Згідно з нашими підрахунками у відсотковому співвідношенні, ми визначили, що в комплексній структурі досліджуваного концепту виокремлено ядро, що включає одиниці, які прямо пов'язані з обраним концептом: *смерть* (36, 2%), *біль* (14%), *страх* (19, 2%), *кров* (18, 4%), дієслівні форми зі значенням *помирати/гинути* (13, 2%), та периферійну зону, що містить лексеми як із негативною семантикою: *сльози* (5, 1%), *втрати* (25, 4%), *вбивство* (8, 5%), так і позитивною семантикою (*життя* (19, 5 %), *свобода* (20, 3 %), *мир* (7, 6 %)).

Ми проаналізували та встановили універсальні засоби вербалізації концепту ВІЙНА у збірках віршів С. Жадана. Ці засоби ми розподілили на три лексико-тематичні групи:

Назви військових понять: назви військових звань, чинів, посад, підрозділи (військові, генерал, полковники, джури, гармаші, піхотинці, бійці, капелан); збройні сили (війська, полки, батальйони, гарнізони); тактика військових/бойових завдань (атаки, піхотні атаки, бої, бійні, битви, відступити, артпідготовка); військова зброя, знаряддя та амуніція (армійські ботинки, солдатське взуття, бойовий протигаз, камуфляж, берці, шеврон, обладунки, шоломи); назви стратегічних воєнних місцевостей (лінія оборони); назви частин України, назви регіонів та міст України, описові звороти локацій та міст, у яких відбувалися воєнні дії (Схід, Захід, Східний кордон, Донбас, Попасна, Галичина, Фастів, місто зради, місто розпачу).

Корелятивні пари: війна – мир, життя – смерть, темрява – світло, перемога – поразка, світло – темрява, свій – чужий.

Моральні й національні цінності та стани: біль, страх, печаль, сльози, кров, свобода.

4. Дослідження номінативного поля ВІЙНА в поетичній творчості поета розкриває лінгвокультурний потенціал концепту. Лірика С. Жадана чітко відображає систему цінностей, болей та переживань української лінгвокультури, яка відстежується в комплексній сукупності символно-образних репрезентантів концепту ВІЙНА в концептополях СМЕРТЬ та ЖИТТЯ. Статистичний метод довів, що ці поняття становлять ядерно-периферійну структуру концепту. До вербалізаторів концептополів зараховуємо основні художні засоби, за допомогою яких відбувається вербалізація концепту ВІЙНА – смислові перенесення, символи, антонімічні пари, риторичних запитань, гіперболи, протиставлення, оксиморони,

порівняння, епітети. Концептополе СМЕРТЬ вербалізується за допомогою **метафоричних структур**; **ототожнень** смерті з образами природи/жінки/риби/дороги, **бінарної опозиції** «свій (земне життя) – чужий (море/річка)»; **використання епітетів** із прикметником *чорний*; **порівняння** з *темрявою* образів мерців; описи тиші. Концептуальним образом ЖИТТЯ у творчості автора слугують лексеми та образи: *свобода, воля, біженці* як люди у пошуці нового життя; образи любові – романтичної, дитячої, тілесної, духовної, пов'язаною з самотністю та болем розлуки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Близнюк К. Р., Скідченко Р. О. Асоціативне поле концепту війна у свідомості української молоді. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. С. 18–23.
2. Бойко Н. І., Самборин В. Л. Об'єктивація концепту ВІЙНА в повісті Григора Тютюнника «Климко». *Література та культура Полісся*. 2022. №20. С. 119–131.
3. Борисюк І. В. Метафори смерті в поезії Сергія Жадана. *Літературознавчі студії*. 2015. № 43(1). С. 93–99.
4. Брославська Л. Я. Метафоричні засоби вербалізації концепту WAR/ВІЙНА в ідіодискурсі Е. Гемінгвея. *Нова філологія*. № 66. С. 34–39.
5. Васянович Є. Структурно-семантичне наповнення концепту ВІЙНА у лінгвістичних дослідженнях. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2018. Вип. 38. С. 5–10.
6. Вишницька А., Педоренко М., Сокурєнко Л. Історію ми вчимо за художніми книгами: Сергій Жадан, Ірена Карпа про війну і мир. *Platforma*. 2015. URL: <https://platfor.ma/magazine/text-sq/re-invent/zhadankarpa/> (дата звернення 04.03.2024).
7. Geertz C. «From the Native's Point of View»: On the nature of anthropological understanding. *Culture Theory: Essays on Mind, Self and Emotions*. P. 123–136.
8. Гешко Н. Лексико-семантичне поле як системно структурне утворення та методи його дослідження. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2014. № 2. С. 73–78.
9. Голубовська І. О., Корольов І. Р. Актуальні проблеми сучасної лінгвістики: курс лекцій. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2011. 223 с.
10. Гоменюк О. Концепт ВІЙНА в індивідуально-авторській картині світу Оксани Забужко (на матеріалі збірки «І знов я влізаю в танк»). *Studia Ukrainica Posnaniensia*. №6. С. 21–26.

11. Гумбольдт В. О. различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человеческого рода. Хрестоматия по теории языкознания XIX-XX веков. М. : Прогрес, 1956. 470 с.
12. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси : навч. Посіб. Київ: Довіра, 2007. 262 с.
13. Жилко Ф. Т. Про семантичні поля української мови. *Українська мова і література у школі*. 1971. №12. С. 25–32.
14. Загнітко А. П. Класифікаційні типології концептів. *Лінгвістичні студії*. 2010. Вип. 21. С. 12–21.
15. Загнітко А. П. Теорія граматики і тексту: монографія. Донецьк : ДонНУ, 2014. 480 с.
16. Зіневич Л. В., Красавіна В. В. Концепт ВІЙНА в сучасному українському суспільно-політичному дискурсі. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. С. 70– 72.
17. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу : монографія. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2006. 328 с.
18. Каратєєва Г. Текстовий концепт-константа ПОДОРОЖ: просторові параметри (на матеріалі творів Ле Клезіо). *Філологічні науки. Мовознавство*. 2013. № 19. С. 159–164.
19. Карасик В. І. Языковые ключи. М.: Парадигма, 2007. 520 с.
20. Карасик В. І. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. М.: Гнозис, 2004. 390 с.
21. Ключник Т. Концепт РОЗУМ в антропоцентричних кодах української лінгвокультури : дис. ... канд. філ. наук : 25.10.2023 / Київський університет імені Бориса Грінченка. 2023. 220 с.

22. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 350 с.
23. Космеда Т. А. Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера святки в українському мовному просторі : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 408 с.
24. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live*. Chicago, 2003. 256 p.
25. Lakoff, G. Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf. *Linguistic Department, UofC*. 1992. P. 1–26.
URL: <https://escholarship.org/uc/item/9sm131vj>
26. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 191 с.
27. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу. *Мовознавство*. 2004. № 5– 6. С. 36–41.
28. Лукаш Г. П. Картина світу як об'єкт вивчення лінгвокультурології [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/uebxt> (дата звернення: 03.03.2024).
29. Міщенко В. Г., Дубик В. І. Метафора концепту ВІЙНА в сучасному франкомовному політичному дискурсі. *Вісник Львівського університету*. Вип. 21. С. 190–196.
30. Мороз А. А. Концепт БЛАЗЕНЬ у російській, англійській і французькій культурно-мовних традиціях (на матеріалі романів Ф. М. Достоевського «Брати Карамазови», Д. Голсуорсі «Сага про Форсайтів» і О. Дюма «Графиня де Монсоро») : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2010. 20 с.
31. Огар А. Суперечливі аспекти поняття «концепт». *Проблеми гуманітарних наук. Філологія*. 2013. Вип. 32. С. 242–252.
32. Огуй О. Д. Мовна картина світу: проблема організації складників. *Мовознавство*. 2013. №4. С. 15–26.
33. Практичний словник синонімів української мови. Київ : Українська книга, 2000. 480 с.

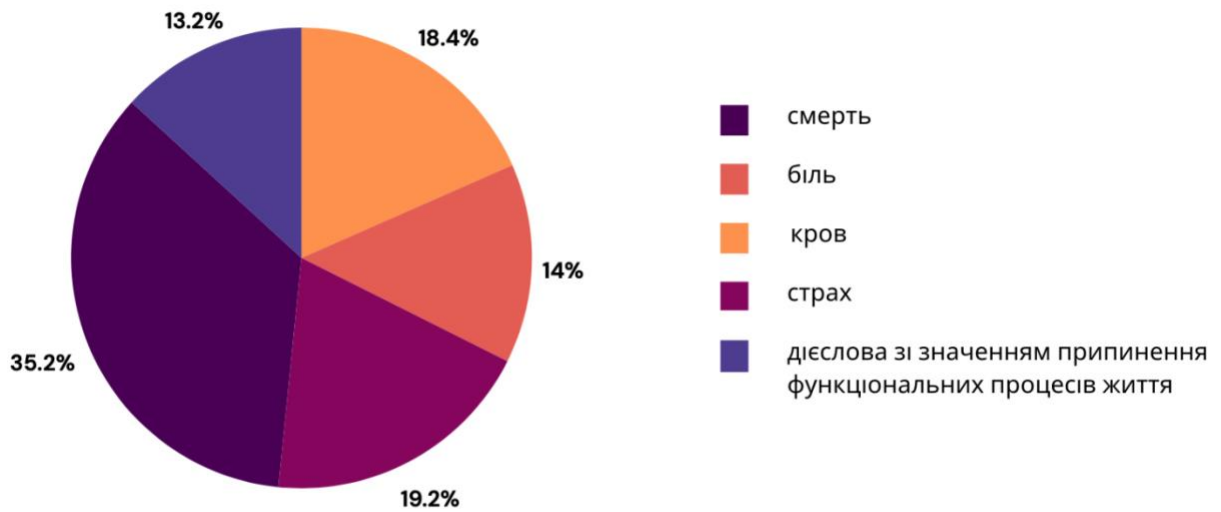
34. Політологічний словник : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. Київ : МАУП, 2005. С. 792.
35. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. С. 331.
36. Потебня О. О. Из записок по русской грамматике. Том I–II. 1958.
37. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 718 с.
38. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
39. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : монографія. Чернівці : Рута, 2008. 560 с.
40. Скидан Я. А. Концепт СЛОВО в поетичній картині світу П. Мовчана. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2021. Вип. 49(2). С. 4–7.
41. Словник української мови : у 20 т. / За ред. В. М. Русанівського. Київ : Наукова думка, 2010. С. 911.
42. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / За ред. С. Я. Єрмоленко. Харків, 2006. 623 с.
43. Суріна В. М. Поняття концепту та концептосфера. *Молодий вчений*. 2010. С. 43–46.
44. Таценко Н. В. Концепт як ключове поняття когнітивної лінгвістики. *Вісник СумДУ*. Серія : Філологія. № 1. 2008. С. 10–10.
45. Трофімов Ю. Л. Інженерна психологія : підручник. Київ : Либідь, 2002. С. 264.
46. Штерн І. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: Енциклопедичний словник. Київ : Артєк, 1998. 292 с.
47. Щеулін В. В. Лексичні засоби вербалізації концепту війна в англійській мові. *Studia Philologica: зб. студент. наук. пр.* Рівне: РДГУ, 2018. Вип. 2. С. 61–66.

48. Яворська Г. Концепт ВІЙНА: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети*. Серія : Філософія. 2016. No 1 (38). С. 14–23.

СПИСОК ПРАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

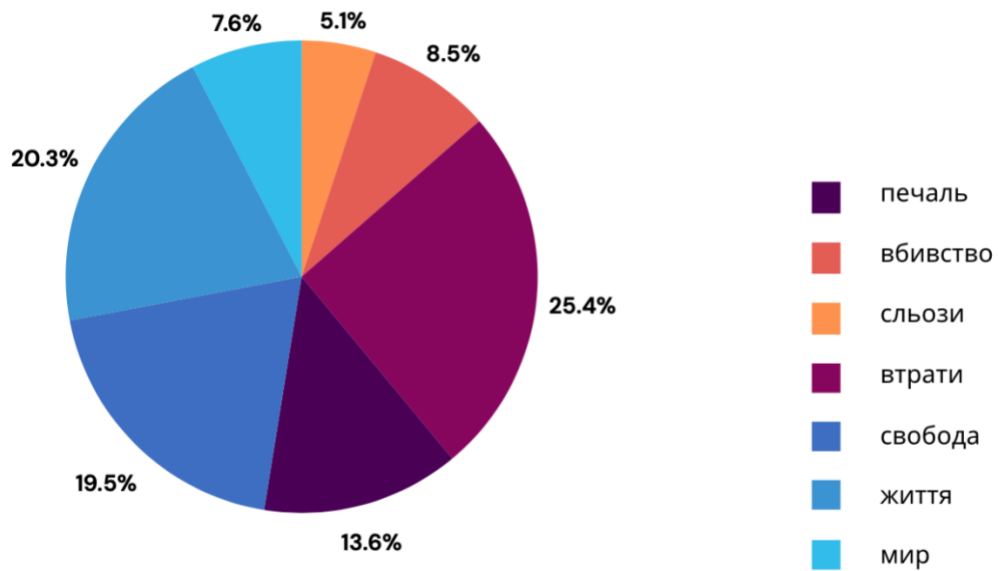
49. Жадан С. Антена. Чернівці : Meridian Czernowitz, 2018. 304 с.
50. Жадан С. Життя Марії. Чернівці : Meridian Czernowitz; Книги – XXI, 2015. 184с.
51. Жадан С. Тамплієри. Чернівці: Meridian Czernowitz, 2016. 120 с.
52. Жадан С. Список кораблів. Чернівці: Meridian Czernowitz, 2020. 160 с.

ДОДАТКИ

Діаграма 1. Частотність використання лексичних одиниць у складі ядра номінативного поля концепту ВІЙНА

Діаграма 2. Частотність використання лексичних одиниць у складі периферії
номінативного поля концепту ВІЙНА